

Jasna Šimić

DALJ — LIVADICE, NASELJE IZ BRONČANOG DOBA

Istraživanje 1979. godine

POLOŽAJ LOKALITETA I HISTORIJAT ISTRAŽIVANJA

Mjesto Dalj nalazi se dvadesetak kilometara jugoistočno od Osijeka, na desnoj obali Dunava, neposredno iza velikog zaokreta kojeg rijeka čini potisnuta utokom Drave i obilazeći Daljsku planinu. Tu je bilo prostrano poplavno područje, s ritovima pogodnim za lov i ribarenje i uzvišenjima dovoljno suhima za nastanjivanje i ratarstvo. Sa sjevera ovaj kraj je zaštićen lesnom gredom Daljske planine čija visina ne prelazi 190 metara, ali ipak štiti od sjevernih vjetrova.

Dunav je i u prapovijesti bio izuzetno značajna komunikacija, koja je povezivala srednju i zapadnu Evropu s njezinim jugoistokom i kojom su tekle etničke migracije i širili se kulturni utjecaji.

Stoga ne iznenađuje izuzetna gustoća arheoloških nalazišta u široj okolini Dalja i u samom mjestu, koja pokazuju neprekinuti kontinuitet života od neolitika pa do srednjeg vijeka i sve do danas.¹

Već tijekom prošlog stoljeća saznavalo se za pojedine lokalitete, s kojih su potom nalazi dospijevali u mnoge muzeje, ponajviše u Zagrebu, Beču i Budimpešti. I mnogi autori pisali su o nalazima i nalazištima iz Dalja ili njegove okolice, počevši od P. Reineckea 1897. godine, pa do N. Majnarić-Pandžić 1984.²

Već 1902. godine razorena je i na taj način i otkrivena, velika žarna nekropola blizu Dalja. Dio materijala spasio je K. Darnay i sam je naknadno otkopao još 26 grobova, iz kojih je nalaze otpremio u Sümeg. Tamo su, skupa s dokumentacijom s iskopavanja, uništeni 1945. godine. Ovaj lokalitet se nalazio u vinogradu južno od ceste za Osijek, oko 200 metara od željezničke pruge Osijek—Erdut. Ovo neprecizno određenje ne omogućava nam identifikaciju nalazišta, jer se južno od ceste i pruge Osijek—Erdut, uz Dunav, nalazi nekoliko prethistorijskih lokaliteta.³

Prvi nalazi za koje se pouzdano zna da potječu s Livadica, otkriveni su tek 1977. godine, kad je za vrijeme obavljanja zemljanih radova, pronađen donji dio keramičarske peći s ulomcima prethistorijske keramike. Unutar ložišta bio je fragment jedne grube posude, a unaokolo su ležali brojni ulomci crne keramike kasnog brončanog doba, velikih posuda belegiške kulture, s kanelurama na ramenu i ljevkastom vratu i s rožastim buklima.⁴

Nalazište Livadice prostire se na oranicama IPK Osijek, na sjeverozapadnoj periferiji Dalja, a vrlo je vjerojatno da zalazi i pod stambene zgrade i vrtove u ulici B. Maslarića (najzapadnija ulica, smjera sjever—jug).

Zemljište je lagano valovito, a blago se spušta ka zapadu, prema isušenom vodotoku. Obradom zemlje djelomično je uništen kulturni sloj, a vjerojatno je i čitav teren znatno snižen u odnosu na prvobitno stanje.

ISTRAŽIVANJE 1979. GODINE

Tijekom rujna 1979. godine izvršeno je arheološko istraživanje na Livadicama,⁵ na parcelama kat. č. br. 5847/1 i 5848. Na prvoj parceli je postavljeno šest sondi veličine 5×5 metara, smjerom sjever—jug. Na drugoj parceli otvorena je jedna sonda iste veličine. Na žalost, bila je sterilna, ali je ipak odredila sjevernu granicu lokaliteta. Ukupna otkopana površina je 175 m².

Sonda 1

Humusni sloj tamnosmeđe zemlje bio je debljine 0,40 m, a nakon njega je slijedila svjetlosmeđa, rahla zemlja sve do dubine od 1,20 m, kad se pojavila zdravica.

Nalazi se javljaju do dubine od jednoga metra i nema ih puno. Keramika pokazuje karakteristike prijelazne faze Belegiš II kulture kasnog brončanog doba, naime, javljaju se ulomci s horizontalnim kanelurama, ali ima elemenata i ranijeg stupnja. Koničnu zdjelu s lažnom tunelastom drškom (T.1,1)⁶ nalazimo, na primjer, u grobu 199 nekropole na Karaburmi,⁷ kojeg J. Todorović stavlja u svoju drugu fazu ove nekropole, odnosno u vrijeme Br C₁—D. Ulomak posude s urezanim paralelnim linijama (T.1,2) ima analogije u grobovima druge faze nekropole na Karaburmi.⁸

Keramika iz ove sonde je većinom dobre fature, crne ili smeđe boje. Jedina dva ulomka grubih posuda (jedno dno i drška), smeđe su boje (T.1,3).

U ovoj sondi pronađena je i mala, dječja brončana narukvica, jedini metalni predmet uopće koji potječe s ovog iskopavanja (T.1,4). Rastavljenih je krajeva, čiji su završeci, na žalost, odlomljeni. Polukružnog je presjeka i neukrašena.⁹ Krajevi su joj, možda, mogli završavati spiralno, pa bi tada ličila na narukvice iz Brestovika-Rujište ili Ritopeka, koje su datirane u sam kraj brončanog doba (BR D — Ha A₁).¹⁰

Osim keramike i narukvice, sonda je sadržavala i životinjske kosti, te ulomke kućnog lijepa. U jugoistočnom kutu sonde, na dubini od 0,80 do 1,20 m, bila je ovalna jama ispunjena s gari, životinjskim kostima i komadima lijepa, a u njezinoj neposrednoj blizini nalazila se potkovičasta površina crvenkaste zemlje uokvirena komadima pečene gline, debela od $0,30 \times 0,30$ m i 0,5 m.

Sonda 2

Oraći humusni sloj također je oko 0,40—0,50 m dubine, nakon čega dolazi svjetlosmeđa, rahla zemlja, do 1,15 m, kada se pojavljuje zdravica. Nalazi dolaze do 0,75 m dubine, a niti ova sonda ih nije dala puno.

Prevladava keramika finije fakture, crne ili tamnosive boje (T.1,5—10). Najindikativniji je ulomak vrata posude, crne boje, s pseudovrpčastim ukrasom (T.1,5), kakav je karakterističan za Belegiš I fazu, a javlja se na posudama mnogih lokaliteta (Karaburma, Belegiš, Gomolava i dr.). Primjerak s Livadica manjih je dimenzija no što je uobičajeno za takav tip posuda i bolje je fakture.

Gruba keramika je brojnija nego u prvoj sondi. To su: lonci s ručkama ili drškama, konična zdjela s drškama i plitka zdjela ili pak duboki tanjur (T.1,11).

Na samom dnu sonde pojavio se ulomak dna posude južnopanonske inkrustirane keramike, s utisnutim ornamentom na vanjskoj strani (T.1,12).

I u ovoj sondi bila je hrpa kućnog lijepa, dimenzija $0,43 \times 0,55$ m, na dubini od 0,57 do 0,80 m, pod kojim je, u stvari, bila jama, ispunjena sa gari, životinjskim kostima, ljušturama riječnih školjaka i ulomcima keramike, a u njoj je bio i komad kamenog žrvnja. Keramika iz jame pripada mlađem ili prijelaznom periodu belegiške kulture (T.2,1—7), a prisutna je i gruba i ona finije fakture. Jama je išla sve do zdravice.

Sonda 3

Humusni sloj je kao i u prethodnim sondama, znači oko 0,40 m, a ispod njega slijedi svijetlija, smeđa zemlja s nalazima, dok se na 1,00 m već pojavljuje zdravica.

Nalaza nije bilo puno; to su ulomci keramike s karakteristikama belegiške kulture. Gruba keramika je smeđe boje, a oblici su slijedeći: bombasti lonci ravnog dna s prstenicom na obodu, koji mogu imati drške ili trakaste ručke (T.3, 1, 2).

Među keramikom finije fakture najčešći oblik su zdjele, npr. konična zdjela s horizontalno izduženom drškom rožastog oblika, smještenom nešto ispod oboda (T.3, 3), ili duboka konična zdjela ravnog oboda (T.3, 5). Jednim primjerkom je zastupljen oblik malog lončića, kakav je na T.3, 6.

Pri dnu sonde, na oko 0,80 m dubine, pojavila su se tri ulomka posuda sa češljastim ukrasom, sličnim onome kakav imaju posude kulture panonske inkrustirane keramike (T.3, 4).

Sonda 4

U ovoj sondi zdravica se javlja već na 0,90 m dubine, a humusni sloj tamnosmeđe zemlje bio je debljine kao i u ostalim sondama (oko 0,40 m).

U gornjem sloju dolazi nešto mlađa keramika. Fina polirana zdjela sive boje, s uvučenim obodom i ukrašena paralelnim nizovima kosih plitkih žlijebova na svom gornjem dijelu, mogla bi pripadati ranoj fazi Belegiš II stupnja (T.3, 7). Posuda s kosim kanelurama također bi pripadala samom kraju brončanog doba (T.3, 8).

Nešto su starije dvije zdjele crne boje i fine fakture, s rožastim buklima na obodu. Ovakve zdjele su tipične za Belegiš II stupanj, međutim, mogu se naći već krajem starije faze ove kulture. Jedna od njih ima ispod oboda rupice, koje su, vjerojatno, služile za vješanje (T.3, 9).

Grube keramike je u ovoj sondi bilo izuzetno malo. Nađen je jedan primjerak duboke konične zdjele, smeđe boje, s izraženom drškom.

Osim keramike, sonda je sadržavala komade kućnog lijepa i dio velikog piramidalnog utega (na 0,70 m).

Sonda 5

Ova sonda je dala prilično materijala. Ispod sloja humusa tamnosmeđe boje, svijetla je sivosmeđa zemlja sa zrcima gari i lijepa i mnogobrojnim ulomcima keramike. Zdravica dolazi na dubini od 1,10 m.

Gruba keramika uglavnom je u različitim nijansama smeđe boje, a samo nekoliko ulomaka je sivo. Oblici ove keramike su slijedeći: najbrojniji su lonci s ravnim dnom i ravnim ili tek nešto naznačenim obodom. Poneki imaju istaknutu horizontalnu dršku, a jedini ukrašeni primjerak ima prstenu na obodu¹¹ i trakastu ručku. Poslije lonaca, prema brojnosti, dolaze zdjele, pretežno konične i duboke, ravnog dna i ravnog oboda. I one mogu imati horizontalnu dršku ili pak vertikalnu, kao na jednom primjerku, gdje je ukrašena s dva otiska prsta.¹² Osim koničnih, javljaju se i ovalne zdjele s trakastim ručkama, a u dva slučaja su bikonične (T.4, 5, 9, 10).

Od ostalih se izdvaja ovalna posuda (model čamca, kako kaže M. Bulat¹³) ili elipsasta zdjela, kojoj je vrlo slična ona iz Bogojeva u Bačkoj,¹⁴ koju S. Karmanski datira u Br C₁¹⁵ (T.4, 11).

Među keramikom finije fature, brojčano su najzastupljeniji pehari (amforice) i zdjele.

Amforica je pet, sve su crne boje i vrlo fine fature. Mala amforica s rombičnim otvorom i plitkim, uskim žlijebnim linijama, prema ukrasu na vratu podsjeća na onu iz Dalja, ili pak na onu iz Batajnice, što ih je objavio Z. Vinski¹⁶ (T.4, 1).

Za ostale amforice analogije nalazimo npr. u Privlaci,¹⁷ među amforicama koje pripadaju vatinsko—belegiškoj, odnosno Belegiš I fazi ove kulture.¹⁸ Amforica s Gradine u Privlaci (na slici 7. ili 8.) razlikuje se od daljske u tome što ona iz Dalja ima koljenastu ručku. Gotovo identičan daljskom je primjerak iz Odžaka u Bačkoj.¹⁹ Jedna amforica s Livadica po ukrasu je vrlo slična onoj iz Belegiša, reproduciranoj u Starinaru XVII (1966.), na T.II (4) (T.4, 4).

Slijedeći, prema brojnosti, oblik su zdjele. One su također dobre fature i crne su ili tamnosive boje. Zdjele su ili zaobljene, uvučenog oboda (pet primjeraka) ili su bikonične (tri primjerka). Jedna od zdjela, s uvučenim obodom, ima šiljasti bukl nešto niže oboda (T.4, 6, 7).

Osim ova dva glavna keramička oblika, javljaju se još poneki. Na primjer, dio posude s ručkom od koje se radijalno šire urezane linije, poput mnogih sličnih primjera na urnama s nekropole na Karaburmi, iz njezine rane faze.²⁰ Ili pak ulomak vrata posude crne boje, s nizovima paralelnih, vodoravnih urezanih linija, čemu se brojne analogije mogu pronaći na nalazištima belegiške kulture (T.4, 3). Javlja se i oblik posude s visokim, lagano ljevkastim vratom i izraženim prijelazom u rame (T.4, 8).

U ovoj sondi su brojniji ulomci panonske inkrustirane keramike, koji dolaze već od 0,60 m dubine. To su dijelovi sedam posuda, a pripadaju bjelobrdsko—daljskoj grupi ove kulture²¹ (T.5, 1, 2).

Svi nalazi iz ove sonde imaju značajke Belegiš kulture, osim posljednje navedene grupe, i to njezine prve faze, odnosno vatinsko—belegiške faze

vatinske kulture, prema N. Majnarić—Pandžić, što bi kronološki odgovaralo vremenu Br B₂—C ili Br C—D, prema N. Tasiću.²²

Sonda 6

Ova sonda bila je najbogatija nalazima, a i kulturni sloj bio je deblji nego u ostalima; od 0,40 m, do koje je dubine bio orači humusni sloj tamnosmeđe zemlje, pa sve do 1,50 m, kada se pojavila zdravica. Ispod humusa dolazila je rahla zemlja tamnija sivkaste boje, do 0,70 m, kada je postala svijetlija. Ispod metra dubine, ponovo je tamnija.

U svim slojevima bilo je puno ulomaka kućnog lijepa i životinjskih kostiju, a nakon jednog metra dubine nalazile su se i ljuštore riječnih školjaka.

Ovo je jedina sonda u kojoj se, donekle, mogu izdvojiti dva horizonta Belegiš kulture, iako se ne mogu razlučiti baš strogo, budući da se u prvom horizontu javljaju oblici obiju njezinih faza, a samo oblici faze I dolaze nakon dubine od jednog metra.

U prvom, miješanom horizontu ima vrlo puno grube keramike, ponajviše smeđe, dok je svega nekoliko primjeraka sive boje. Oblici su gotovo isti kao i u prethodnim sondama. To su lonci i zdjele s ravnim dnom i ravnim ili malo izvraćenim obodom, te horizontalnim drškama ili trakastim ručkama. Nema nikakvog ukrašavanja. U dva primjerka dolazi plitka tava s dvije drške (T.5, 3-8).

Ostala keramika, osrednje ili dobre fature, crne je ili tamnosive boje. Ima više kaneliranih ulomaka nego u prethodnim sondama, iako se, gledano u cjelini, ne bi moglo reći da keramika pripada samo Belegiš II stupnju. Prije bi se možda moglo govoriti o jednoj prijelaznoj fazi, koju N. Tasić određuje kao Belegiš IIa stupanj i kronološki ga smiješta u Ha A₁.²³

Pored kaneliranja, na keramici ovog sloja javlja se i točkasto ubadanje, urezivanje i žlijebljenje. Također dolaze i šiljasti bukli, najčešće na ramenima kaneliranih posuda ili na obodima zdjela. Javlja se i kombinacija ubadanja i plitkih okomitih ili kosih kanelura. Takav ukras imaju posude izraženog trbuha i ljevkastog vrata, po obliku slične donekle urnama faze 2 nekropole na Karaburmi.²⁴

Prema zastupljenosti, vodeći oblik su zdjele. Sve su konične, sa zaobljenim ramenom, crne ili tamnosive boje, poneke s prevlakom. Neke na samom obodu ili neposredno pod njim imaju više ili manje šiljast bukl ili pak, tunelastu ručkicu ili ušicu.

Zdjele sa šiljastim buklima, kakvih ovdje imamo najmanje četiri, pripadale bi drugoj fazi belegiške kulture prema Tasiću, odnosno periodu Ha A₂/B. No, iste takve zdjele javljaju se i u grobovima na Karaburmi, koje Todorović stavlja u drugu fazu ove nekropole (npr. u grobu 317), pa bi prema tome bili datirani u Br C—D,²⁵ a to bi, opet bilo vrijeme Belegiša I. (T.5, 9, 10). Karmanski u svom Katalogu, takve zdjele iz Bogojeva I datira na prijelaz iz Br C u Br D, što ih stavlja u Belegiš I stupanj.²⁶ (T.6, 1—4).

Slijedeći keramički oblik bile su trbušaste posude s kanelurama na ramenu, koje mogu biti različite dužine, ali su uvijek vrlo pravilne. Ovakve posude su crne ili tamnosive boje i dobre fature (T.6, 5—8). Ponekad na ramenu nose šiljasti bukl, kao npr. kod primjerka na T.6, 5, ili T.6, 7. Ovi

ulomci podsjećaju na posude iz grobova br. 116 ili 166 na Karaburmi²⁷ koji pripadaju drugoj fazi nekropole.

Izdvoje se ulomak posude s kombinacijom vrlo plitkih okomitih kanelura na trbuhu i urezivanja u obliku niza vertikalnih zarezna na vratu i prijelazu vrata u rame. (T.6, 9). Jedan primjerak nosi kombinaciju točkastog ubadanja na ramenu i urezivanja na vratu. Najbliži primjeri mogli bi biti oni s lokaliteta Bogojevo I ili Krčevine—Milina Skela, koje Karmanski datira u Br D—Ha A₁,²⁸ a što kronološki odgovara ovom horizontu Livadica, u kojem nalazimo elemente kasne prve i druge faze Belegiš kulture. Spomenuti ulomci su možda dijelovi zdjela kakve nalazimo u grobovima 29 i 87 u Belegišu.

U posebnu grupu spadaju ulomci na T.7, 1, 2, koji nose ukras s urezanim linijama na trbuhu, ispod bukla ili ručke. Ako su to dijelovi pehara, tada im je ukras vrlo neuobičajen za taj keramički oblik i ne možemo mu pronaći analogije. No, ipak donekle podsjeća na ukrašavanje urni na nekropolama 1. faze belegiške kulture.

Pojavljaju se i posude u obliku lončića, različite veličine, uvijek crne boje i uglačane površine, bez ikakvih ukrasa (T.7, 4, 5).

Napokon, dolaze i ulomci s izrazitim karakteristikama Belegiš II faze, kao što su pravilne horizontalne kanelure na vratu posuda. One su crne ili tamnosive boje i uvijek dobro polirane, a poneki ulomci nose i šiljaste bukla (T.7, 7—9).

Nakon dubine od jednog metra, situacija se, što se tiče nalaza, mijenja. Pojavljaju se ljuštore riječnih školjaka, a keramika pokazuje obilježja starijeg stupnja.

Gruba keramika ovog horizonta, debelog 0,50 m, zastupljena je s četrnaest ulomaka, mahom smeđe boje i slična je onoj iz prethodnog horizonta (T.7, 10, 11, T.8, 1). To su ravna dna, ravni obodi s horizontalnim drškama ili trakastim ručkama, najvjerojatnije ulomci lonaca i dubokih koničnih zdjela. Jedno dno pripada tavi ili nekoj elipsoidnoj posudi.

Sada se, osim keramike koju možemo pripisati belegiškoj kulturi, i to njezinoj starijoj fazi, mogu izdvojiti i nalazi kulture južnopanonske inkrustirane keramike, odnosno njene bjelobrdsko—daljske grupe, kako je nedavno taj regionalni tip ove kulture označen u literaturi.²⁹ To su ulomci jedanaest posuda, od kojih se sedam nalazilo u najdubljem sloju ove sonde (1,35 — 1,50 m). Četiri ulomka su crne boje, a ostali su smeđi ili sivo-smeđi. Ukrašeni su tipičnim motivima urezanih linija, žigosanih koncentričnih kružnica i uboda, karakterističnim za bjelobrdsko—daljsku grupu.

Među ovom keramikom ističe se dio oveće etažne posude crne boje i dobro uglačane površine (T.8, 3), s koljenastom ručkom X oblika, te dio dna zdjele—poklopca, također vrlo dobro uglačane, crne boje, s motivom girlandi od urezanih linija (T.8, 4).

Ova keramika je vrlo dobre fature. Svega tri ulomka su nešto slabije kvalitete (T.8, 2—8).

Ono što je naročito značajno za ovaj horizont Livadica, u kojem dolazi bjelobrdsko—daljski materijal u zajednici sa starijim belegiškim materijalom, je nalaz triju antropomorfnih idola, karakterističnih za ovu grupu kulture panonske inkrustirane keramike, koji ju izdvajaju od ostalih re-

gionalnih grupa ove kulture i što ju, uz neka druga obilježja, čini srodnom dubovačko—žutobrdsnoj grupi.

Prvi idol sačuvan je vrlo fragmentarno; to je dio trupa tamnosive, gotovo crne boje, uglačan, s nizom koncentričnih kružnica i paralelnim urezanim linijama. Sačuvani su i tragovi bijele inkrustacije (T.8, 9).

Od slijedećeg idola preostao je gornji dio s glavom i raširenim batrljima ruku koji konkavno završavaju. Ono što je kod ovog idola naročito zanimljivo je prikaz frizure: kosa je na zatiljku skupljena i spletena u debelu pletenicu koja pada niz vrat i leđa, a završava bujnim čuperkom kose. Prikaz nakita i odjeće izveden je prilično nemarno, površno urezanim linijama. Na rukama su označeni rubovi rukava, oko vrata s prednje strane naznačen je izrez, a ispod njega ogrlica s privjescima. Na leđima i desnom boku točkicama su izvedene aplikacije na odjeći. Idol je oker boje i nemarno izrađen (T.8, 10).

Treći antropomorfni idol je gotovo čitav, nedostaje mu samo donji dio suknje (T.9, 1). Tamnosive je boje i pomno izrađen. Glava je prikazana vrlo sumarno, bez ikakvih naznaka lica, kose ili nekog oglavlja. Ruke, odnosno batrljci su u karakterističnom raširenom položaju, a sudeći prema naglom proširenju niže struka, završavao je, vjerojatno, zvonolikom suknjom. Oko vrata ovaj idol nosi ogrlicu prikazanu točkastim ubodima i to samo sprijeda. Možda je to i rub vratnog izreza. Nešto niže, na prsima, je trostruka ogrlica od urezanih linija i točkastih uboda, na kojoj su tri srcolika privjeska. Ova ogrlica je na leđima prikazana samo urezanim linijom i jednim nizom uboda. Pet okomitih nizova uboda koji se penju uz pleća i vrat, možda su dio prikaza nekog oglavlja. Duž desnog boka teče pet nizova točkastih uboda, prikaz aplikacije na odjeći, a pri dnu je dvostruki vodoravni niz istih takvih uboda.

Ova tri idola se potpuno uklapaju u zapadnu grupu antropomorfne plastike brončanog doba, prema Z. Letici.³⁰ Prvi je, prema motivu koncentričnih kružnica, najbliži poznatom idolu iz Dalja.³¹ Ostala dva su nešto drugačija, ali se tipološki potpuno uklapaju u spomenutu grupu antropomorfni figurina. Ovdje ne bih ulazila u neku detaljniju analizu ovih figurica, jer će biti obrađene na drugom mjestu. Sumarno su već spomenute u literaturi i predočene zajedno s ulomcima vatinsko—belegiške i bjelobrdsko—daljske keramike iz sonde 6 na Livadicama.³²

Još jedan idol pronađen je u ovoj sondi, na samom njenom dnu (1,50 m) i nešto je sasvim osobito. Također je antropomorfan, a sačuvana mu je glava s vratom ili gornjim dijelom trupa. Trup je prizmatičan i lagano se širi prema dolje (T.9, 2). Na glavi je predočeno lice, na kome se ističe veliki nos. Oči su izvedene s dva uboda, a uši su velike i probušene. Nema nikakvih tragova kose, odjeće ili nakita. Tamnosive je boje i uglačan. Ne možemo mu pronaći analogije u literaturi.

Što se tiče belegiške keramike, očito je da ona u ovom horizontu pripada starijem stupnju ove kulture, odnosno vatinsko—belegiškoj fazi vatinske kulture, kako je u najnovije vrijeme nazvana najranija belegiška kultura,³³ zapravo posljednja faza srijemsko—slavonske vatinske kulture. Po svemu sudeći, možemo je smatrati jednim prijelaznim stupnjem između vatinske i belegiške kulture, naročito njezin najraniji horizont.

Na Livadicama, međutim, imamo jednu mlađu fazu ovog vatinsko—belegiškog stupnja, koja je najbolje do sada obilježena naseljem u Privlaci

kod Vinkovaca.³⁴ Keramika je uglavnom crna i dobro ušlačana, svega pet primjeraka je smeđe boje.

Od oblika posuda opet prevladavaju različite zdjele. Zastupljene su s osam primjeraka koji predstavljaju nekoliko tipova.

Prvi tip su duboke zdjele s naglašenim ramenom i prstenastim visokim vratom. Jedan od dva ulomka na ramenu ima dva vrlo slabo izražena, uska okomita žlijeba, dok je drugi neukrašen i izuzetno dobro poliran (T.9, 5).

Drugi tip je predstavljen ulomkom konične zdjelice s ušicom neposredno ispod oboda (T.9, 3).

Slijedeći tip je također zastupljen samo s jednim primjerkom. To je duboka, konična, lagano zaobljena zdjela, ravno odrezanog oboda, neukrašena, vrlo dobro polirana (T.9, 4).

Četvrti tip opet predstavlja jedan ulomak manje, bikonične zdjele, s ravnim, tek malo naglašenim obodom, smeđe boje (T.9, 7).

Slijedi zdjela s visokim vratom i drškicama na ramenu, bikonična (T.9, 8).

S dva primjerka crnih, sjajno poliranih zdjela, s plitkim žlijebovima na ramenu, točkastim ubodima, malim bradavicama i karakterističnom profilacijom, zastupljen je tip zdjela, srodnih, gotovo identičnih onima s Gradine u Privlaci³⁵ ili s nekropole Stojića gumno u Belegišu,³⁶ kao i zdjeli iz Odžaka V.³⁷

Na kraju dolazi jedna zdjela s naglašenim ramenom i visokim ljevkastim vratom, ukrašena kosim paralelnim linijama i okomitim točkastim ubodima (T.9, 6). Nije tako kvalitetna kao ostale zdjele.

Drugi, prema zastupljenosti, keramički oblik su amforice, dobre kvalitete, od tamnosmeđe do crne boje, s urezanim linijama, točkastim ubodima, plitkim žlijebovima, šiljastim bradavicama i ansa voluta (T.10, 2—5). One nisu brojne na Livadicama, u ovom horizontu su samo četiri primjerka. Kao i prethodni tip zdjela i ovakve amforice su vrlo tipične za vatinsko—belegišku fazu vatinske kulture, odnosno Belegiš I kulturu i također su srodne materijalu iz Privlake, kao i amforicama s lokaliteta Bogojevo I.³⁸ Ulomak amforice crne boje, s ansa voluta i koljenastom ručkom, ukrašene paralelnim plitkim žlijebovima, te točkastim ubodima na vratu i ramenu, tipološki je najbliži primjercima iz Vukovara, Bijelog Brda i Aljmaša, koje reproducira Z. Vinski,³⁹ iako onaj iz Aljmaša nema koljenaste ručke, a i ukras se ponešto razlikuje na sva četiri primjerka (T.10, 2).

Treći keramički oblik predstavljaju tri ulomka s lažnim vrpčastim ukrasom. Ovi ulomci su različitih nijansi sive boje i relativno dobre kvalitete. Motiv lažne vrpce tipičan je za ranu fazu Belegiš kulture i nalazimo ga na mnogobrojnim posudama s raznih lokaliteta (Karaburma, Belegiš, Ilandža, Rospri Čuprija, Surčin, Gomolava itd.) (T.10, 6).

Jedan ulomak predstavlja oblik posude poput malog lonca, vrlo kvalitetnog, tamnosmeđe boje i bez ikakvog ukrasa (T.10, 7).

I napokon, s jednim primjerkom se javlja posuda s gotovo cilindričnim vratom i naglašenim prijelazom u rame (T.10, 8). Na žalost, radi se samo o ulomku gornjeg dijela. Ova posuda je tamnosive boje i vrlo kvalitet-

na. Dakle, može se reći da je izrada u belegiškoj maniri, no cilindričan vrat asocira na oblike posuda kulture grobnih humaka, pa bi ovo možda mogao biti utjecaj oblika rane Hügelgräber kulture na Belegiš I fazu.

Naselje Dalj—Livadice jedno je od rijetkih istraživanih nalazišta Belegiš kulture u Slavoniji. Na žalost, ovdje nismo mogli dobiti stratigrafski sasvim jasnu situaciju, osim, donekle, u posljednjoj sondi, tako da problem odnosa keramike tipičnih vatinskih obilježja s onom belegiških karakteristika, neće doživjeti neki veliki pomak k rješenju. Ipak, vrijedna je pažnje i sama činjenica da na ovom mjestu egzistira jedno dugotrajno naselje, s kontinuitetom od srednjeg, pa sve do kasnog brončanog doba, odnosno od posljednjeg stupnja vatinske kulture u Slavoniji i Srijemu (vatinsko—belegiške faze), pa gotovo do kraja Belegiš kulture.

Također je zanimljiva, ali ne i neuobičajena, pojava nalaza kulture panonske inkrustirane keramike u okviru ranobelegiškog (vatin—belegiš) horizonta, a koji pripadaju grupi Szeremle—Bijelo Brdo—Dalj. Ova pojava je, koliko se može zaključiti prema površinskim nalazima na mnogim lokalitetima u sjeveroistočnoj Slavoniji (Aljmaš, Klisa, Dalj, Erdut), vrlo česta. Očito je da na Livadicama brojčanu prevagu imaju vatinsko—belegiški nalazi nad onima grupe Bijelo Brdo—Dalj pa je možda riječ samo o kulturnim utjecajima, odnosno importu. No, protiv toga govori nalaz triju antropomorfnih figurica, koje su očito kulturnog karaktera, jer zvuči prilično nevjerojatno pomisao o trgovini kulturnim predmetima. Možda ipak nije nemoguće zamisliti istovremeni život dviju zajednica na istom lokalitetu.

Što se tiče Belegiš kulture, naročito onog njezinog dijela koji je rasprostranjen u istočnoj Slavoniji, Srijemu i jugozapadnoj Bačkoj, posljednjih godina u literaturi nailazimo na zanimljiva mišljenja. Belegiškom kulturom se najviše bavio N. Tasić, koji je taj naziv i uveo u literaturu.⁴⁰ On je odredio njezino matično područje, smjestivši ga u Srijem i srpsko Podunavlje oko ušća Save u Dunav, a teritorij kasnijeg rasprostiranja ograničio je na Srijem, južnu Bačku, dio Banata, jugoistočni dio Rumunjske (Cruceni i Bobda) i područje oko Beograda.⁴¹ Tasić ne razjašnjava potpuno način njezina nastanka, ali ističe njen kasnovatinski supstrat i utjecaje Hügelgräber kulture i licenske keramike, a također i djelovanje kulture panonske inkrustirane keramike, čije neke ornamentalne motive nalazimo na posudama rane faze Belegiš kulture.⁴²

Radi velike srodnosti materijala s naših lokaliteta s onim iz Rumunjske, u najnovije vrijeme u literaturi nailazimo na naziv Belegiš—Cruceni kultura.⁴³ Na keramici rumunjskih nekropola vidljiv je utjecaj Dubovac—Korbovo—Cirna kompleksa, čega naravno, na našoj keramici nema.

Nastanak Belegiš kulture Tasić stavlja na kraj Br B prema Reineckeovoj kronologiji, a u njezinu razvoju izdvaja dvije faze. Starija (Belegiš I) se oslanja na vatinsku tradiciju, uz elemente kulture južnapanonske inkrustirane keramike, točnije njezine Szeremle grupe, a dijeli se na dva stupnja: Ia i Ib. Mlađa faza (Belegiš II) također ima dva stupnja: stupanj IIa prijelazni je stupanj, u kojem uz elemente prve faze, kao što je urezivanje, na keramici dolazi i nova ornamentalna tehnika, a to je kaneliranje. Stupanj IIb završni je stupanj Belegiš kulture, a označava ga pojava Gava stila i ostava horizonta Ha A₂.

Kronološki, Tasić Belegiš I fazu smješta u period Br C—D, a Belegiš II u Ha A₁—A₂/B.⁴⁴

U najnovije se vrijeme problemom nastanka rane belegiške kulture bavila N. Majnarić—Pandžić, u okviru problematike vatinske kulture u istočnoj Slavoniji i Srijemu.⁴⁵ Vatinska kultura se u ovom zapadnom području svoga rasprostiranja očito znatno razlikuje od one u južnom Banatu. Zbog tih svojih specifičnosti, ona je i označena kao srijemsko—slavonska vatinska kultura, a razvija se kroz tri faze: ranu, razvijenu i belegišku fazu. Kronološki ona traje od Br A₂ do C₁, prema Reineckeovoj dataciji. Upravo ova posljednja, belegiška ili vatinsko—belegiška faza, prema N. Majnarić—Pandžić, je rana Belegiš kultura, zapravo onaj stupanj vatinske kulture u okviru kojega se, pod utjecajem licenske keramike, u istočnoj Slavoniji i Srijemu formira rana belegiška kultura. Sudeći prema materijalu s istraživanih lokaliteta vatinsko—belegiške faze (Privlaka, Dalj, Vinkovci), evidentno je, da tu, u istočnoj Slavoniji i Srijemu dolazi do jednog lokalnog razvoja vatinske kulture, potaknutog nesumnjivo drugačijim poticajima, no što je slučaj kod njezine istočne grupe, što je dovelo do stvaranja rane belegiške kulture. Zato se ona, unatoč mnogim sličnostima, u nečemu i razlikuje od one svog matičnog područja; fakturom keramike, koja je blistave crne površine, za razliku od one s lokaliteta Vojvodine i Srbije, uglavnom sive i ne tako kvalitetne.

Područje rasprostiranja rane Belegiš kulture, čiju sjevernu granicu u Slavoniji čini rijeka Vuka,⁴⁶ kako sada stvari stoje, moramo pomaknuti sve do Drave i tako u njezino integralno područje obuhvatiti i lokalitete Dalj, Klisu i Aljmaš, na kojima se ona pouzdano pojavljuje.⁴⁷ Na Gracu u Sarvašu ustanovljena je razvijena belegiška kultura, dok njezina rana faza, za sada, još nije dokumentirana, međutim, nije isključeno da se revizijom starijeg materijala i novim istraživanjima ustanovi i jedan stariji belegiški horizont i na ovom značajnom lokalitetu.⁴⁸ S obzirom na vrlo veliku debljinu belegiškog sloja u Sarvašu, možemo pretpostaviti postojanje dugotrajnog i velikog naselja. To bi se kosilo s mišljenjem o samo povremenim prodorima nosilaca ove kulture u susjedne oblasti⁴⁹ i govorilo u prilog pretpostavci da je i sjeveroistočna Slavonija uključena u matično belegiško područje, tim više, što je ovdje dokumentiran njezin razvoj iz slavonsko—srijemskog tipa vatinske kulture.

Pada u oči velika sličnost materijala iz Livadice i Privlake s onim iz lokaliteta jugozapadne Bačke,⁵⁰ što bi moglo značiti ili gotovo identičan razvoj ili pak naseljavanje stanovništva i na lijevoj obali Dunava u vrijeme formiranja belegiške kulture.

Što se tiče kronološkog smještanja Belegiš kulture, među autorima nema jedinstvenog stava. Tasić doduše kaže, da početak belegiške kulture pada na kraj Br B, ali prvu njenu fazu ipak datira u Br C—D. N. Majnarić—Pandžić nastanak belegiške kulture, odnosno vatinsko—belegišku fazu vatinske kulture, stavlja najkasnije na prijelaz Br B₁ u B₂, dok joj završetak smješta u Br C₁ stupanj. Tako dobivamo vremensku prazninu za čitavog trajanja Br B stupnja. Ako su najstariji grobovi na nekropolama u Karaburmi, Belegišu, Surčinu i drugima, metalnim priložima (scoliki i lunulasti privjesci, igle s kuglastom glavom i dr.) datirani u Br B₁—B₂, a označuju početak belegiške kulture, tada je nejasno zašto Tasić kasnije stavlja Belegiš I fazu samo u vrijeme Br C—D.⁵¹ Ako je istovremenost dijela rane Belegiš kulture s horizontom Hügelgräber kompleksa, potvrđena nalazima iz humki nekropola kod Belotića, Bele Crkve i Dobrače, tada znači da faza I belegiške kulture traje, u stvari, sve od Br B_{1/2} do Br D.

To je, opet, predugačak period trajanja samo jedne faze neke kulture. Čitava belegiška kultura tada bi trajala kroz cijelo srednje i kasno brončano doba, znači otprilike oko pet stoljeća, dok bi samo prva faza obuhvaćala cijela tri stoljeća. To je, svakako, vrlo dug život jedne brončanodobne kulture i možda ne bi bilo nerealno izdvojiti još jednu razvojnu fazu, onu formiranja belegiške kulture. To bi, u stvari, bila vatinsko—belegiška faza i pripadala bi vremenu Br B_{1/2}—C¹.

Karakteriziraju je mnogi elementi slavonsko—srijemske vatinske kulture i prisustvo južnopanonske inkrustirane keramike, a naročito njezine bjelobrdsko—daljske grupe, u istom horizontu s ranobelegiškim (odnosno, kasnovatinskim) nalazima.

U tom slučaju bi vrijeme Br C—D obuhvaćao Belegiš II, a Belegiš III trajao bi u vrijeme Ha A₁—A₂/B.

Mislim da najraniji horizont vatinsko—belegiškog stupnja pokazuje dovoljno osobitosti u odnosu na kasniji materijal, da bi se mogao izdvojiti u jednu posebnu razvojnu fazu Belegiš kulture. Naravno, da bismo to mogli sa sigurnošću tvrditi, potrebna su daljnja istraživanja, naročito onih lokaliteta na kojima se pojavljuje najranija belegiška kultura.

ZAKLJUČAK

Istraživanjem lokaliteta na Livadicama, ustanovljeno je postojanje naselja čiji život započinje u srednjem brončanom dobu i traje do u Ha A₁. Pripada belegiškoj kulturi i to od njezinog najranijeg — vatinsko—belegiškog stupnja, odnosno faze formiranja iz slavonsko—srijemske vatinske kulture, pa do kraja faze Belegiš IIa, tj. prijelazne faze. Završni stupanj, Gava horizont, na Livadicama nedostaje, jer nisu ustanovljeni tipični nalazi Gava stila koji karakterizira posljednji stupanj belegiške kulture. Za sada nije moguće reći koji je razlog prestanka života u naselju.

Arheološke sonde su zahvatile rubni dio naselja, u kojem više nema stambenih objekata, pa stoga i nije bilo moguće dobiti zadovoljavajuće stratigrafske pokazatelje. Ipak, možemo razlučiti dva horizonta belegiške kulture: stariji, s vatinsko—belegiškim značajkama i mlađi, s obilježjima prijelazne faze. U okviru starijeg horizonta javlja se panonska inkrustirana keramika bjelobrdsko—daljske grupe, što bi, s obzirom na nalaz kulturnih predmeta, možda moglo značiti zajednički život nosilaca ovih dviju kultura, ako ne u istom naselju, onda barem u neposrednoj blizini.

Arheološke nalaze čini prvenstveno keramika, zatim kućni lijep,⁵² životinjske kosti i ljuštore riječnih školjaka. Jedini metalni nalaz je brončana dječja narukvica.

Keramiku u prvom redu lučimo na belegišku i onu bjelobrdsko—daljske grupe.

Bjelobrdsko—daljska keramika pokazuje tipične oblike: jednostavne ili etažne posude s ljevkastim visokim vratom i široko izvraćenim obodom. Tehnike i motivi ukrašavanja karakteristični su za ovu grupu: urezane ravne, zakrivljene ili cik—cak linije, girlande, točkasti ubodi koji tvore ravne nizove ili vitice, koncentrične žigosane kružnice itd. Ponegdje su vidljivi ostaci bijele inkrustacije.

Ova keramika je sive, sivosmeđe ili crne boje i najčešće vrlo kvalitetna.

Belegiška keramika je gruba i fina. Gruba keramika je uglavnom vrlo slična i u starijem i u mlađem horizontu. Smeđe je boje, a osnovna su tri oblika: lonac, duboka konična zdjela i plitka tava ili tanjur. Lonac i zdjela mogu imati drške ili trakaste ručke, a tava ima drške. Ukrašavanje je vrlo rijetko, a kada se i javlja, to je samo plastična traka s otiscima prsta, najčešće na samom obodu.

Kod fine keramike razlikujemo onu starijeg i onu mlađeg horizonta.

Starija keramika ima raznolik repertoar oblika. Najbrojnije su različite zdjele (konične, bikonične, s izraženim vratom i zaobljenim ramenom). Tehnike njihovog ukrašavanja su slijedeće: plitko žlijebljenje i kaneliranje, točkasti ubodi, urezane linije (kod onih s izraženim vratom i zaobljenim ramenom). Dolaze i šiljaste bradavice, često po dvije ili tri u nizu. Kod koničnih zdjela pojavljuju se i veliki šiljasti bukli, ušice ili lažne i prave ručkice na obodu ili neposredno pod njim. Gotovo sve zdjele su crne boje i polirane.

Zatim dolaze amforice, ukrašene na sličan način kao i spomenute zdjele. Amforice mogu imati koljenaste ručke i ansa voluta. Motivi su slijedeći: cik—cak, paralelne vodoravne linije, nizovi uboda, plitki žlijebovi ili kanelure.

Javljaju se još neki oblici, kao što su posude s izraženim ramenom i trbuhom s okomitim kanelurama, često u kombinaciji s urezivanjem ili ubadanjem na dnu vrata. Zatim dolaze neukrašeni lončići, obično manjih dimenzija, crne ili smeđe boje, ulomci s lažnim vrpčastim motivom, ili oni s urezanim paralelnim i zakrivljenim linijama i buklima.

Na ovoj starijoj keramici pojavljuju se često tunelaste i sedlaste ručke.

Keramika mlađeg horizonta zadržava neke starije oblike, kao što su konične zdjele s buklima i ušicama ili bez njih, a također i neke tehnike ukrašavanja, npr. urezivanje i ubadanje. Ono što je novo u ovom horizontu, su velike posude s horizontalno kaneliranim vratom, te okomitim ili kosim kanelurama i rožastim buklima, često u kombinaciji s lažnom ručkom na trбуhu.

Moguće je izdvojiti još jednu fazu u razvoju Belegiš kulture, koja bi obuhvaćala period njezina nastajanja, a trajala bi u vrijeme Br B_{1/2}—C₁. Ova faza odgovara vatinsko-belegiškoj, s do sada ustanovljenim lokalitetima: Privlaka, Vinkovci i Dalj, a vjerojatno i još nekima s kojih potječu površinski nalazi ovog horizonta.

U ovoj fazi se s belegiškom često javljaju i nalazi kulture panonske inkrustirane keramike. U sjeveroistočnoj Slavoniji oni pripadaju bjelobrdsko-daljskoj grupi.

Sjevernu granicu rasprostiranja rane faze belegiške kulture, a izgleda i kasnijih faza, koja je sada u Slavoniji smještena na rijeci Vuki, moramo, uzimajući u obzir lokalitete sjeverno od Vuke, pomaknuti do Drave.

Dakako, mnoga pitanja vezana uz ovu problematiku i dalje ostaju otvorena. Istraživanja lokaliteta ovog horizonta u Slavoniji praktički su tek započeta, a po svemu sudeći, ovo područje bilo je ključno u nastanku i razvoju belegiške kulture.⁵³

KATALOG

Tabla 1.

1. $6,4 \times 5,5$; 1/0,40—0,60; svjetlosmeđa
2. $7 \times 3,3$; D. ručke: 4,6; 1/0,40—0,60; svjetlosmeđa
3. $7 \times 4,4$; H. drške: 3; D. drške: 3,5; 1/0,60—0,80; smeđa
4. D.: $4,2 \times 3,8$; Š.: 0,3; 1/0,40—0,60; bronca
5. $3 \times 2,3$; 2/0,55—0,65; crna
6. $2,7 \times 2,6$; 2/—,55—0,65; smeđa
7. $4,8 \times 5,2$; 2/0,55—0,65; smeđa
8. $4,7 \times 4,6$; H. drške: 1,4; D. drške: 2,5; 2/0,55—0,65; smeđa
9. $4,2 \times 4$; 2/0,55—0,65; sivosmeđa, djelomična grafička rek.
10. $5,5 \times 4,7$; 2/0,55—0,65; crna, djelomična grafička rek.
11. $5 \times 5,2$; H.: 5; 2/0,55—0,65; smeđa, grafička rek.
12. $6,2 \times 5$; H.: 1,8; D. dna: 3,6; 2/0,65—0,75; siva

Tabla 2.

1. $12,2 \times 5,9$; D. rek.: 15,6; 2c/jama; smeđa, izn. crna, djelomična grafička rek.
2. $6,5 \times 5,3$; H. drške: 1,8; D. drške: 3,8; 2c/jama; smeđa
3. $7,5 \times 7,2$; 2c/jama; smeđa, djelomična grafička rek.
4. $7,5 \times 4,7$; 2c/jama; svjetlosmeđa, djelomična grafička rek.
5. $10,2 \times 9$; 2c/jama; D. drške: 3,3; tamnosmeđa, djelomična grafička rek.
6. $6,2 \times 4,4$; 2c/jama; crna
7. $11,9 \times 5,8$; 2c/jama; crna

Tabla 3.

1. $5,5 \times 4,8$; 3/0,40—0,60; smeđa, djelomična grafička rek.
2. $4 \times 3,8$; H. drške: 1,5; D. drške: 2,5; 3/0,60—0,80; svjetlosmeđa
3. $6,2 \times 3,1$; D. drške: 2,4; 3/0,60—0,80; tamnosmeđa, djelomična grafička rek.
4. $6 \times 3,3$; 3/0,60—0,80; sivosmeđa, izn. smeđa
5. $6,5 \times 9$; 3/0,60—0,80; tamnosmeđa, djelomična grafička rek.
6. $3 \times 2,4$; 3/0,40—0,60; smeđa, djelomična grafička rek.
7. $5,8 \times 4,2$; 4/0,40—0,70; tamnosmeđa, djelomična grafička rek.
8. $7,2 \times 8,7$; 4/0,40—0,70; sivosmeđa
9. $7,1 \times 8$; 4/0,70—0,90; crna, grafička rek.

Tabla 4.

1. $3,5 \times 3,1$; 5/0,35—0,60; crna
2. $4,7 \times 3,9$; 5/0,60—0,80; smeđa
3. $4,2 \times 4$; 5/0,80—0,90; crna
4. $4 \times 5,1$; D. ručke max.: 2; D. ručke min.: 1,4; 5/0,35—0,60; crna, djelomična grafička rek.
5. $6,6 \times 5$; 5/0,60—0,80; smeđa, djelomična grafička rek.
6. $5,2 \times 3,5$; 5/0,60—0,80; crna, izn. smeđa, djelomična grafička rek.
7. $4,3 \times 4,5$; 5/0,60—0,80; crna, djelomična grafička rek.
8. $7 \times 4,5$; 5/0,35—0,60; crna, izn. smeđa, djelomična grafička rek.
9. $4,4 \times 4,8$; H. drške: 1; D. drške: 1,9; 5/0,35—0,60; smeđa, djelomična grafička rek.
10. $5 \times 5,4$; H. drške: 3,5; D. drške: 2,9; 5/0,80—0,90; smeđa, djelomična grafička rek.
11. $9,5 \times 5,6$; H. sačuvana: 4,4; 5/0,35—0,60; smeđa, djelomična grafička rek.

Tabla 5.

1. $4,3 \times 6,2$; 5/0,35—0,60; smeđa
2. $4,7 \times 3,2$; 5/0,60—0,80; smeđa, djelomična grafička rek.
3. $10,1 \times 6,4$; H. drške: 2; D. drške: 4; 5/0,60—0,80; smeđa, djelomična grafička rek.
4. $8,5 \times 6,5$; 6/0,40—0,70; smeđa, djelomična grafička rek.
5. $8,6 \times 9,2$; 6/0,40—0,70; svjetlosmeđa, djelomična grafička rek.
6. $4 \times 7,3$; D. ručke: 3,7; 6/0,40—0,70; smeđa, djelomična grafička rek.
7. $9 \times 7,8$; 6/0,90—1,05; smeđa

8. $10,2 \times 5,3$; H.: 4,4; D. drške: 2,7; 6/0,90—1,05; smeđa, grafička rek.
9. $6,8 \times 4,9$; 6/0,40—0,70; crna, izn. tamnosmeđa, grafička rek.
10. $5,8 \times 4,1$; 6/0,40—0,70; crna, djelomična grafička rek.

Tabla 6.

1. 4×5 ; D. drške: 1,3; 6/0,40—0,70; crna, izn. smeđa, djelomična grafička rek.
2. $4,7 \times 3,5$; 6/0,40—0,70; sivosmeđa, djelomična grafička rek.
3. $7,7 \times 4,2$; D. ušice: 2,5; 6/0,40—0,70; crna, izn. svjetlosmeđa, djelomična grafička rek.
4. $5 \times 3,5$; 6/0,70—0,90; crna, izn. smeđa, grafička rek.
5. $8,2 \times 6,7$; 6/0,40—0,70; sivosmeđa, izn. siva
6. $7,5 \times 5,6$; 6/0,40—0,70; crna, izn. smeđa
7. $7,1 \times 6,6$; 6/0,70—0,90; crna, izn. tamno smeđa
8. $6,9 \times 6,5$; 6/0,70—0,90; crna
9. $14,8 \times 10$; 6/0,70—0,90; crna

Tabla 7.

1. $7,3 \times 6,8$; 6/0,70—0,90; crna, izn. siva
2. $10,7 \times 4,9$; D. ručke: 7,5; 6/0,40—0,70; siva, izn. smeđa
3. $7,5 \times 4,4$; 6/0,90—1,05; crna
4. $6,2 \times 4$; 6/0,90—1,05; crna, djelomična grafička rek.
5. 4×3 ; 6/0,90—1,05; crna, djelomična grafička rek.
6. $5,3 \times 4,8$; 6/0,90—1,05; svjetlosmeđa
7. $5,3 \times 4$; D. drške: 2,9; 6/0,40—0,70; tamnosmeđa
8. $6,7 \times 5,9$; 6/0,40—0,70; siva, izn. smeđa
9. 7×7 ; 6/0,40—0,70; siva
10. $5,7 \times 6,3$; H. sačuvana: 2,4; 6/0,40—0,70; crna, izn. tamnosmeđa, djelomična grafička rek.
11. $9 \times 9,3$; H. drške: 2; D. drške: 3,1; 6/1,35—1,50; smeđa

Tabla 8.

1. $4,9 \times 6,7$; D. drške: 3,5; H. drške: 3,4; 6/1,35—1,50; smeđa
2. $6,5 \times 4,1$; 6/1,35—1,50; tamnosmeđa, djelomična grafička rek.
3. $13,8 \times 7,2$; H. vrata: 5,2; D. ručke: 1,9; 6/1,35—1,50; crna, izn. siva, djelomična grafička rek.
4. $10 \times 7,6$; D. dna: 7; H. sačuvana: 2,3; 6/1,15—1,35; crna, izn. siva
5. $7,3 \times 3,6$; 6/1,35—1,50; smeđa, djelomična grafička rek.
6. $7 \times 3,4$; 6/1,35—1,50; tamnosiva
7. $6 \times 3,5$; 6/1,35—1,50; tamnosiva, djelomična grafička rek.
8. 4×4 ; D. ručke: 4; 6/1,15—1,35; siva
9. $5,2 \times 4 \times 2,3$; 6/1,35—1,50; svjetlosmeđa
10. H. sačuvana: 3,7; D. gornji: 1,9; 6/1,05—1,15; tamnosiva

Tabla 9.

1. $9 \times 5,1 \times 4,1$; 6/1,35—1,50; crna
2. $8,5 \times 2,2 \times 2$; 6/1,50; crna
3. $4,2 \times 2,7$; D. ručke: 1,4; 6/1,15—1,35; tamnosiva, izn. svjetlosiva, djelomična grafička rek.
4. $6,7 \times 4,7$; 6/1,35—1,50; crna, djelomična grafička rek.
5. $6,3 \times 5$; H. vrata: 1,1; 6/1,35—1,50; sivosmeđa, grafička rek.
6. $5,2 \times 5$; H. vrata: 2,3; 6/1,35—1,50; crna, grafička rek.
7. 5×3 ; 6/1,35—1,50; smeđa, grafička rek.
8. $4,8 \times 5,6$; 6/1,05—1,15; crna, djelomična grafička rek.
9. $14,2 \times 6,6$; 6/1,35—1,50; crna, djelomična grafička rek.

Tabla 10.

1. 8×6 ; D. volute max.: 3; D. ručke min.: 1; 6/1,35—1,50; crna, djelomična grafička rek.
2. $5,9 \times 6,1$; D. dna: 3,9; H. sačuvana: 3,1; 6/1,35—1,50; crna, djelomična grafička rek.
3. $6 \times 5,8$; H. vrata: 3,7; D. ručke min.: 1,4; 6/1,35—1,50; crna, djelomična grafička rek.

4. $7,5 \times 4,8$; H. vrata: 2,4; D. volute: 4,8; $6/1,35-1,50$; tamnosmeđa, djelomična grafička rek.
5. $5,2 \times 5,7$; $6/1,15-1,35$; svjetlosmeđa
6. $4 \times 4,9$; $6/1,35-1,50$; smeđa, izn. siva, djelomična grafička rek.
7. $6 \times 4,9$; H. vrata: 3,5; $6/1,15-1,35$; crna, djelomična grafička rek.
8. $3,6 \times 6,2$; $6/1,15-1,35$; tamnosiva, izn. svijetlo siva
9. $5,6 \times 3,5$; $6/1,35-1,50$; crna, izn. tamnosmeđa

H = visina
 D = dijаметar
 rek. = rekonstrukcija
 izn. = iznutra
 max. = najveća
 min. = najmanja

BILJESKE

- ¹ Neolitik: Banjkaš, Velika Straža (Daljska planina); Eneolitik: Lisova Skela, Velika Straža; Brončano doba: Savulja, Livadice, Prkos; Halštatt: Kraljevac (Daljska planina), Čaire; Laten: Kraljevac; Antika: Ciglana; Rani srednji vijek: Bogaljevci.
- ² P. RÉINECKE, *Archaeologiai Értesítő*, XVII/5, Budapest 1897; *Ibid.*, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, XXVIII, Wien 1898, 34—36; J. BRUNSMID, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n.s. X, Zagreb 1910, 230—237; M. HOERNES, *Wiener Prähistorisches Zeitschrift*, IV/1, Wien 1917, 40; V. HOFFILER, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n.s. XV, Zagreb 1928, 249—255; *Ibid.*, *Corpus vasorum antiquorum* 2, Zagreb 1938; Z. VINSKI, *Rad vojvodanskih muzeja* 4, Novi Sad 1955, 39; *Ibid.*, *Arheološki radovi i rasprave* I, Zagreb 1959, 207; S. FOLTINY, *Apulum* VI, Alba Iulia 1967, 49—71.
- ³ Livadice, Prkos, Banjkaš i Čaire.
- ⁴ Stručnjake u Muzeju Slavonije u Osijeku, o tom nalazu obavijestio je Z. Rimac, nastavnik i voditelj Arheološko-povijesne grupe Osnovne škole »B. Maslarić« iz Dalja.
- ⁵ Iskopavanje je trajalo od 5. rujna do 10. listopada 1979. godine. Vodio ga je M. Bulat (Muzej Slavonije Osijek), uz suradnju J. Šimić, tada pripravnika u Muzeju.
- ⁶ S. KARMANSKI, *Bronzanodobni i halštatski lokaliteti jugozapadne Bačke I*, Odžaci 1975, T.V, 6. Zdjela iz Odžaka nalikuje onima s Livadica, no drška nije na samom obodu. Karmanski je datira u Br C₂—D, prema kronologiji brončanog doba za srpsko Podunavlje, N. TASIĆA, *Materijali* IV, Beograd 1967., 214.
- ⁷ J. TODOROVIĆ, *Praistorijska Karaburma II*, Beograd 1977, 58.
- ⁸ *Ibid.*, 123, npr. grob 327, koji također pripada drugoj fazi ove nekropole.
- ⁹ Nađena je na dubini od 0,60 m.
- ¹⁰ J. TODOROVIĆ, *Katalog praistorijskih metalnih predmeta*, Beograd 1971, T. XXXII, 1,2, 58.
- ¹¹ Poput onoga iz sonde 3, sa dubine od 0,60—0,80 m.
- ¹² Npr. poput ulomka na T.X,3, s lokaliteta Krčevine—Milina Skela (S. KARMANSKI, o.c.).
- ¹³ M. BULAT, *Arheološki pregled* 21, Beograd 1980, 46.
- ¹⁴ S. KARMANSKI, o.c., T. XII, 5.
- ¹⁵ Prema kronologiji brončanog doba za srpsko Podunavlje, N. Tasića, o.c.
- ¹⁶ Z. VINSKI, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. serije 1, Zagreb 1958, T. X, 6 i T. IX, 1.
- ¹⁷ N. MAJNARIĆ—PANDŽIĆ, *Srednje brončano doba u istočnoj Slavoniji*, *Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji*, Zagreb 1984, 71, sl. 7 i 72, sl. 8.
- ¹⁸ *Ibid.*, 68—70.
- ¹⁹ S. KARMANSKI, o.c., T. II, 2.
- ²⁰ J. TODOROVIĆ, *Karaburma II*.

- ²¹ N. MAJNARIĆ—PANDŽIĆ, o.c., 81—85.
²² N. TASIĆ, Jugoslovensko Podunavlje od indoevropske seobe do prodora Skita, Novi Sad—Beograd 1983, 106.
²³ Ibid., 104—106.
²⁴ J. TODOROVIĆ, Karaburma II, npr. grobovi 166, 174, 177, 271 i drugi.
²⁵ Ibid., 144—146.
²⁶ S. KARMANSKI, o.c., T. XIII, 3, 5.
²⁷ J. TODOROVIĆ, Karaburma II, 28, 45.
²⁸ S. KARMANSKI, o.c., T. XIV, 5 za Bogojevo, T. X, 5 za Krčevine—Milinu Skelu; 11, 14.
²⁹ N. MAJNARIĆ—PANDŽIĆ, o.c., 81.
³⁰ Z. LETICA, Antropomorfne figurine bronzanog doba u Jugoslaviji, Beograd 1973, 23—28.
³¹ Ibid., T. II, 1, nalazi se u Arheološkom muzeju u Zagrebu.
³² M. BULAT, o.c., 46, T. XXX.
³³ N. MAJNARIĆ—PANDŽIĆ, o.c., 63—81.
³⁴ Ibid., 81, sl. 7, 8.
³⁵ Ibid., 71, 72, sl. 7 i 8.
³⁶ N. TASIĆ, Jugoslovensko Podunavlje, T. XXIII, 1.
³⁷ S. KARMANSKI, o.c., T. II, 2.
³⁸ Ibid., T. XV, 1, 2.
³⁹ Z. VINSKI, o.c., T. X, 5, 7, 8.
⁴⁰ N. TASIĆ, Naselje kulture polja sa urnama u istočnom delu Srema, Rad vojvodanskih muzeja 11, Novi Sad 1962, 127 i d.
⁴¹ Ibid., Jugoslovensko Podunavlje, 91.
⁴² Ibid., 91, 95—96.
⁴³ S. MORINTZ, Contributii arheologice la istorie Tracilor timpurui, Bucuresti 1978, 40 i d.
⁴⁴ N. TASIĆ, Jugoslovensko Podunavlje, 93, 101 i d.
⁴⁵ N. MAJNARIĆ—PANDŽIĆ, o.c., 63—81.
⁴⁶ Ibid, prilog 3, 80.
⁴⁷ M. BULAT — Z. BOJČIĆ, Arheološki pregled 21, Beograd 1980, 198—199.
⁴⁸ J. SIMIĆ, Pokusno istraživanje na lokalitetu »Gradac« u Sarvašu, Obavijesti, god. XVIII, br. 1, Zagreb 1986, 23—24.
⁴⁹ N. TASIĆ, Jugoslovensko Podunavlje, 100—101.
⁵⁰ S. KARMANSKI, o.c., lokaliteti Odžaci V i Bogojevo I.
⁵¹ N. TASIĆ, Jugoslovensko Podunavlje, 106.
⁵² Sav lijep je pronađen izvan objekata, pa je nemoguće utvrditi kojim njihovim djelovima pripada.
⁵³ Ovaj rad je dovršen u siječnju 1987. godine. Crteže je izradila J. Šimić.

Jasna Šimić

DALJ—LIVADICE; EINE BRONZEZEITLICHE SIEDLUNG
 UNTERSUCHUNGEN IM J. 1979.
 Zusammenfassung

Archeologische Ausgrabungen auf der Lokalität Dalj—Livadice wurden vom Museum Slavoniens im Laufe der Monate September und October 1979 durchgeführt.

Es wurde eine bronzezeitliche Siedlung untersucht, die ihr Leben in der Zeit der Mittelbronze begann, und am Ausgang der Bronzezeit beendet (Br B_{1/2} — Ha A₁). Die Bewohner waren Träger der Belegiš-Kultur, die sich auf dem Gebiete Ostslavoniens und Syrmiens aus der später slavonisch-syrmischen Vatina-Kultur entwickelt hatte, unter starken Einfluss der Licenkeramik.

Die Belegiš-Kultur weist zwei Entwicklungsstufen auf, die beide auf Livadice vertreten sind, was sich mit charakteristischen Formen und ornamentierung der Keramik äussert. Auf Grund einiger Besonderheiten der frühesten Funde aus Slavonien und Syrmien, könnte man jedoch vielleicht noch eine Entwicklungsphase hinzufügen die die Zeit der Entstehung der Belegiš-Kultur umfassen würde.

Den älteren Horizont auf Livadice charakterisieren Formen der Vatina—Belegiš Fase (Belegiš I), unter Anwesenheit von Funden der pannonischen inkru-

stierten Keramik, des Bijelo Brdo—Dalj Typs. In diesem Horizont wurden vier antropomorphe Idole gefunden. Davon entsprechen drei vollkommen jenen aus der westlichen Gruppe solcher Figürchen der Bronzezeit in Jugoslawien, während das vierte Stück ganz verschieden und ungewöhnlicher Form ist.

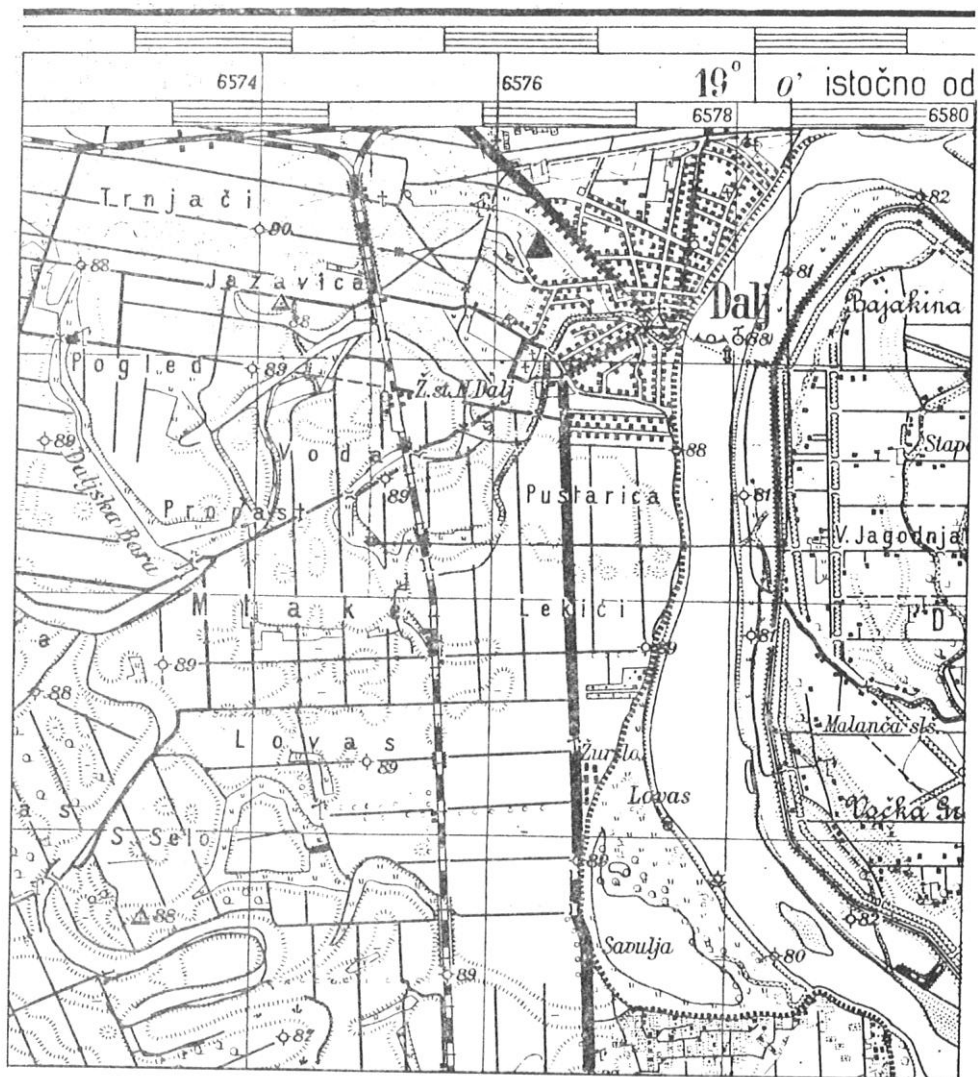
Der jüngere Belegiš-Horizont gehört der Fase II a der Belegiš-Kultur an, d.h. der Übergangsfase, in welcher neben älteren keramischen Formen und Verzierungsarten auch neue auftreten, wie z. B. Kannelierung. Die Abschliessende Fase II B, die mit Keramik des Gava-Styl charakterisiert ist, fehlt auf Livadice. Im Rahmen des jüngeren Horizonts wurde der einzige Metalgegenstand gefunden: ein kleines Bronzearmband mit getrennten Enden.

Ausser Keramik enthielten die Sonden auch anderes archaeologisches Material: Hauslehm, Tierknochen, Muschelschalen. Reste von Wohnobjekten wurden keine gefunden, da die Ausgrabungen nur den Randteil der Siedlung erfassten.

Diese Untersuchung rückte die nördliche Gränze der Belegiš-Kultur in Slavonien bis an die Drau vor, und das bedeutet, dass ganz Ostslavonien in den integralen Belegiš-Raum eingeschlossen ist.

Übersetzung: Marija Malbaša, prof.

Prilog 1

 φ 45° 29' 30''

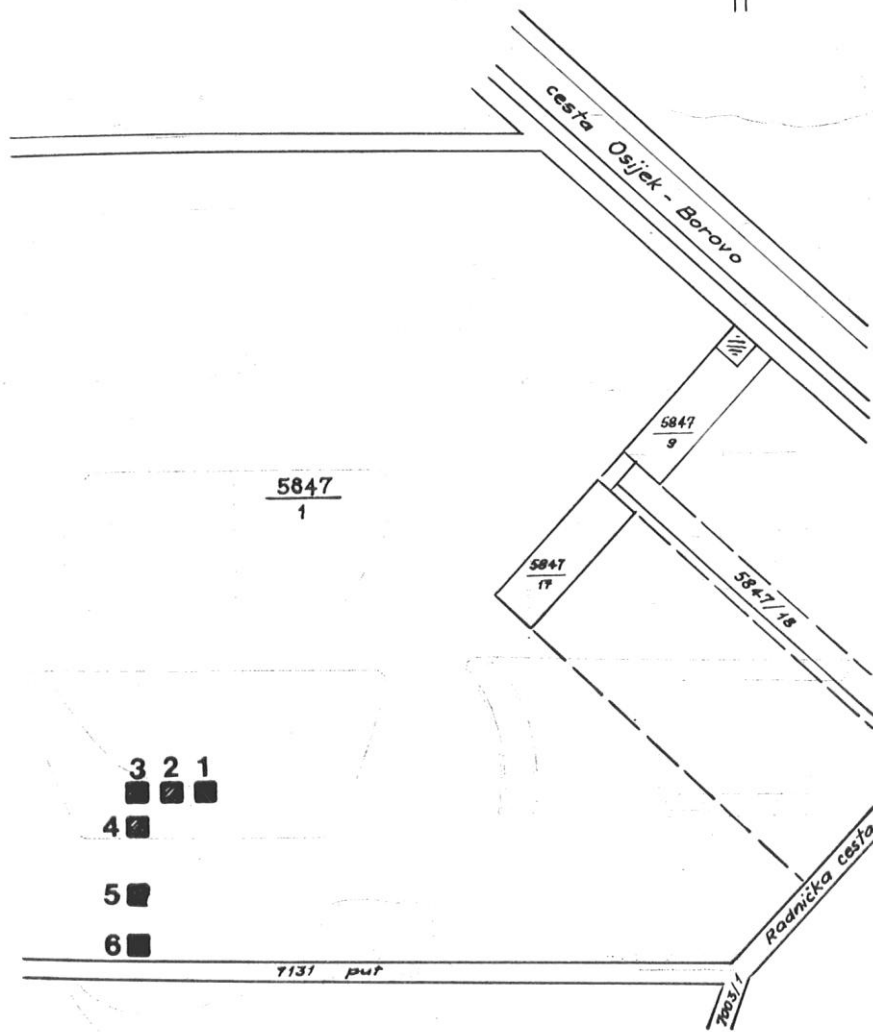
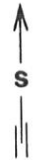
 λ 15° 59'

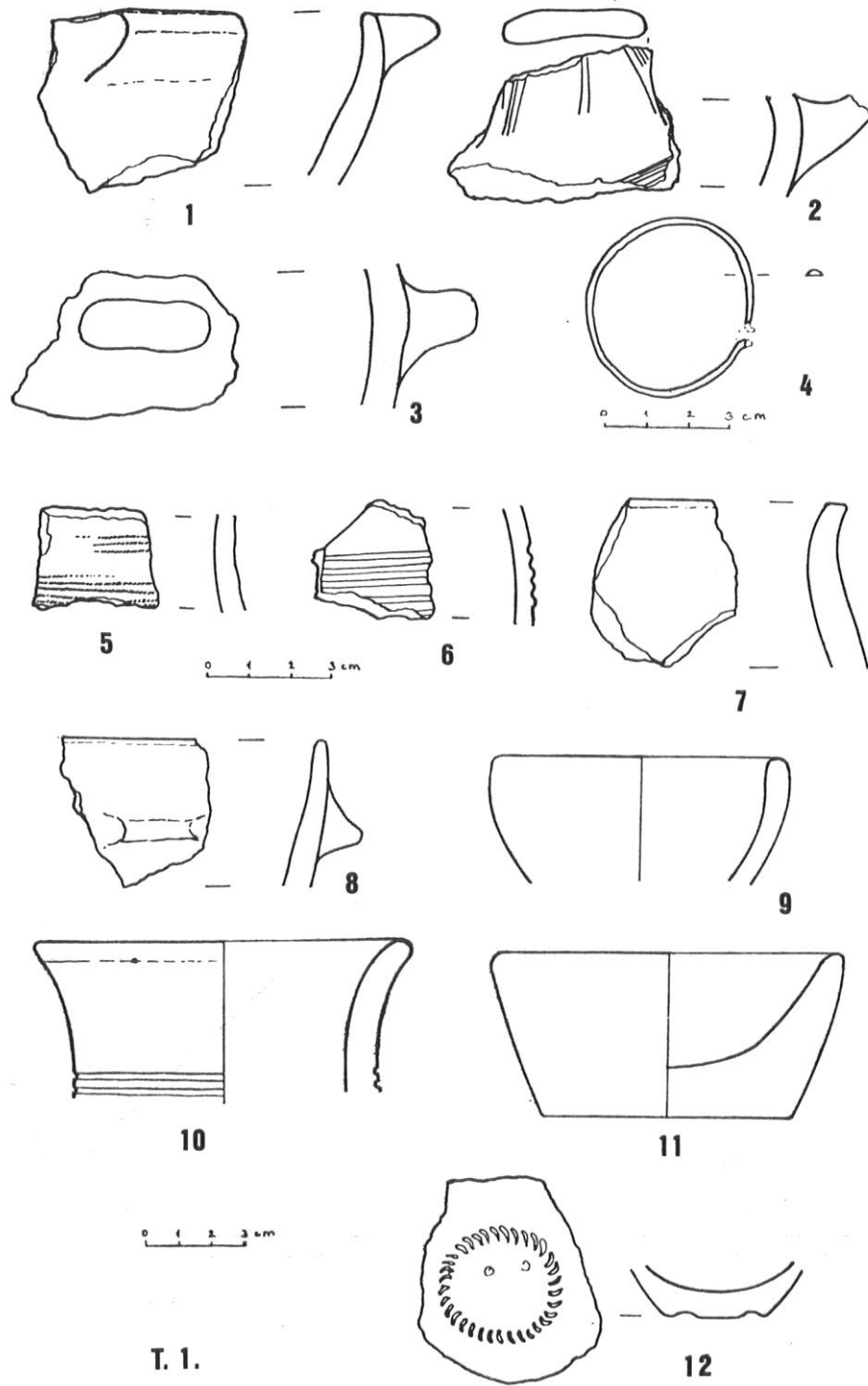
 \triangle 89

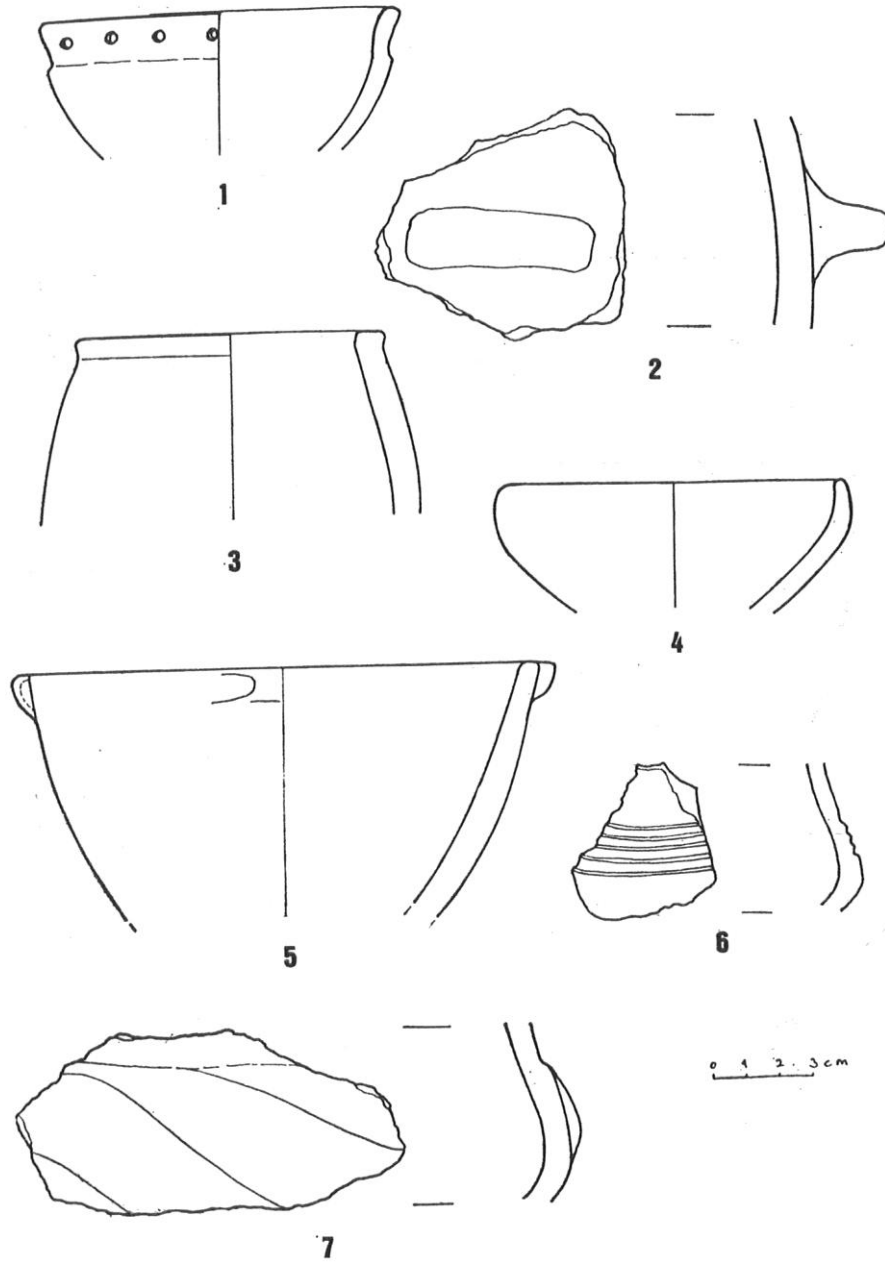
Crnim trokutom označen je položaj lokaliteta.

KOPIJA KATASTARSKOG PLANA

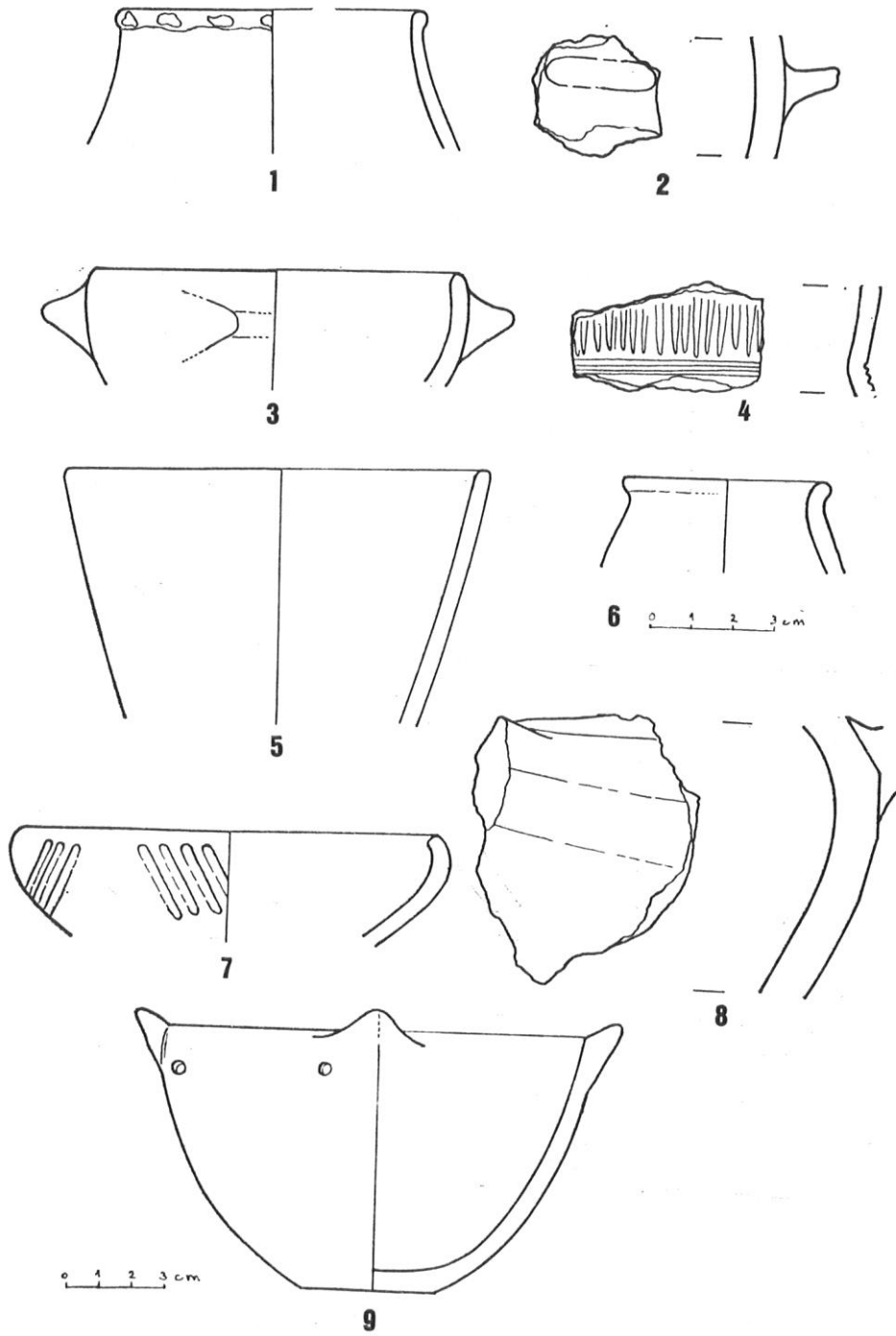
Katastarska općina : DALJ
Det. list broj : 33
Mjerilo : 1:2000

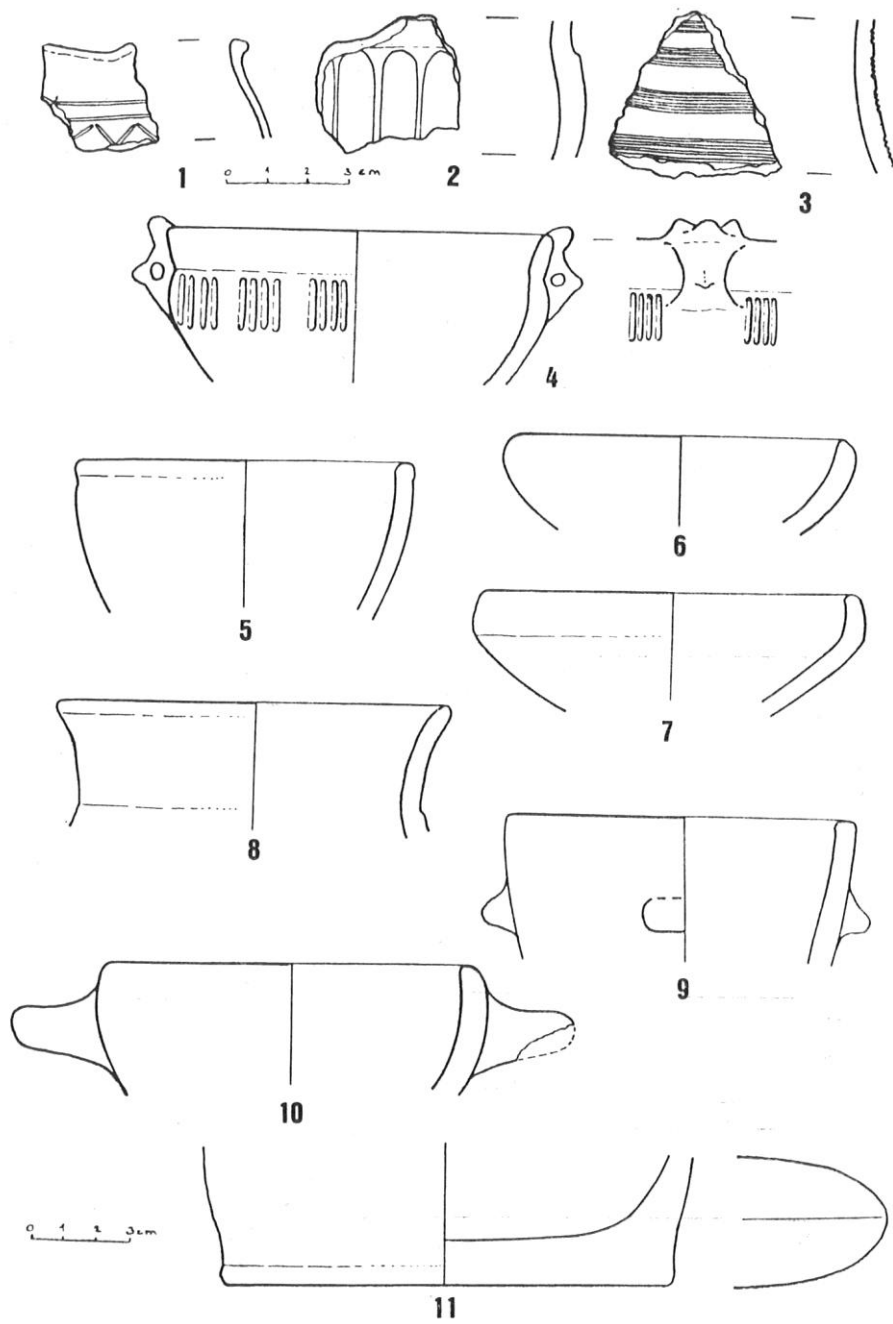

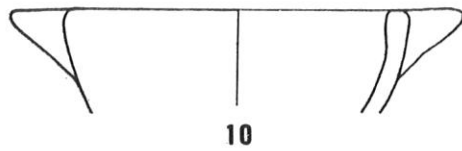
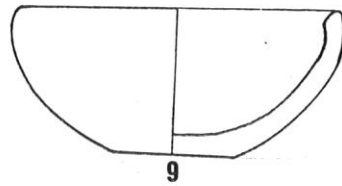
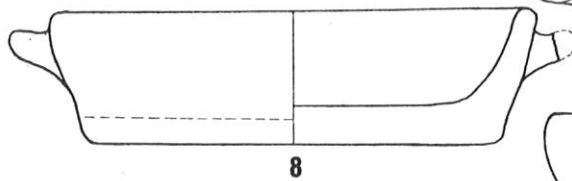
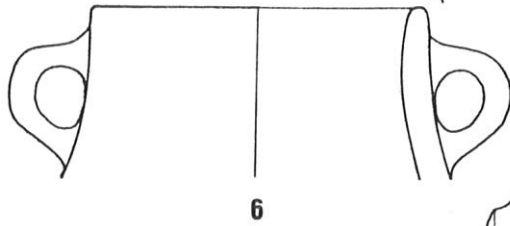
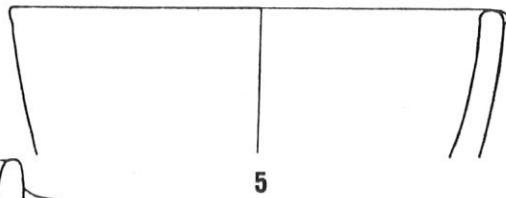
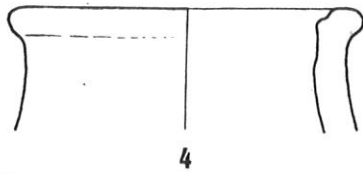
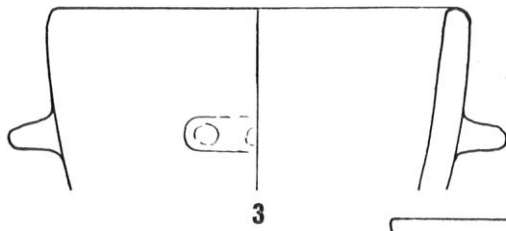
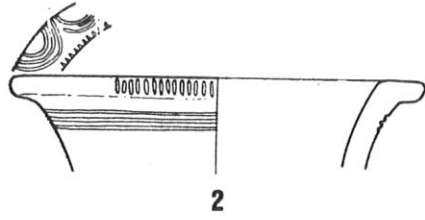
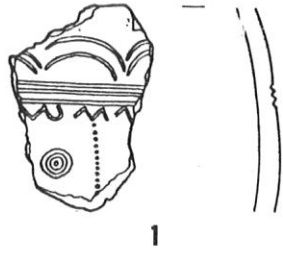
T. 2.

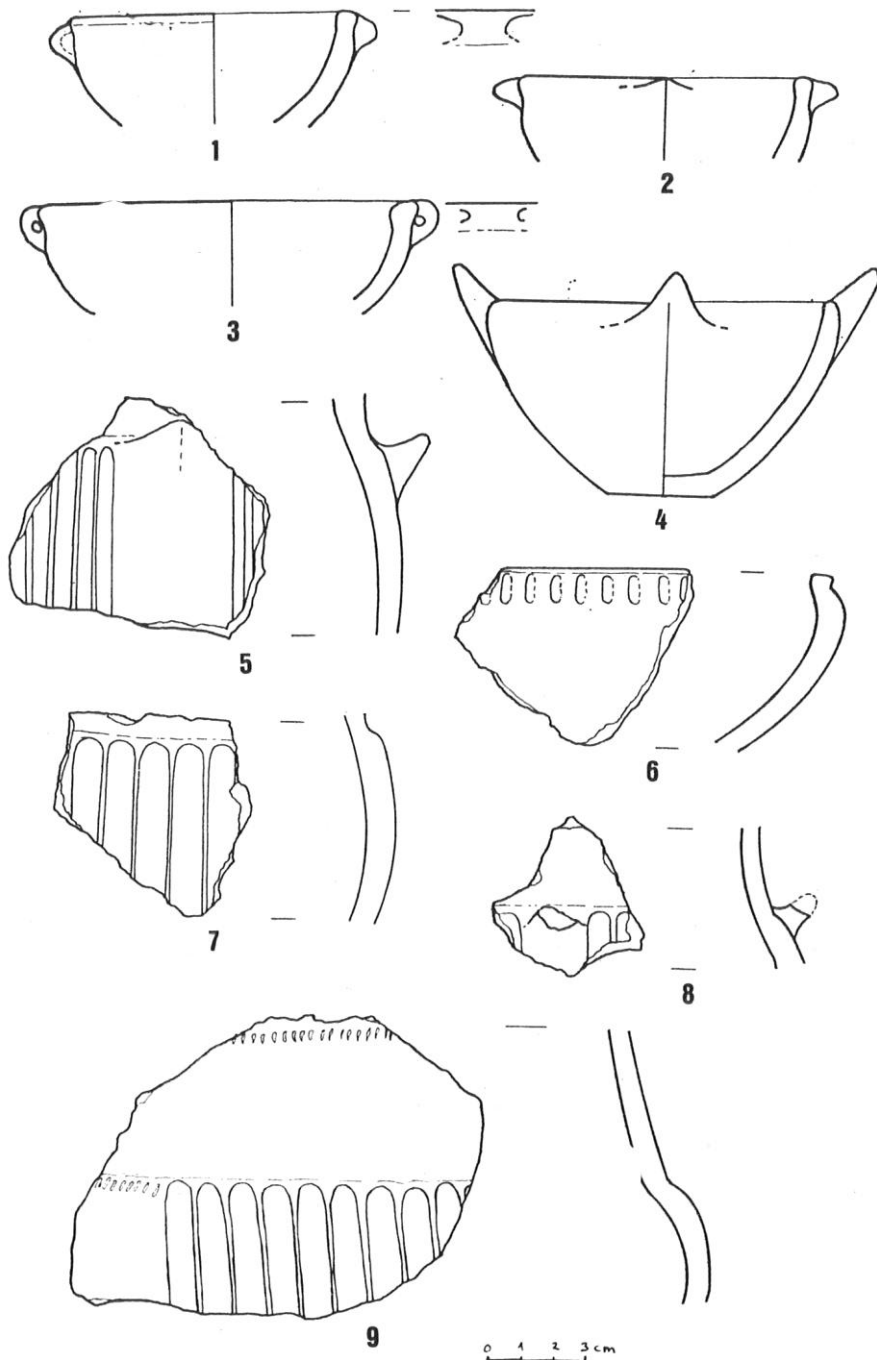
T. 3.

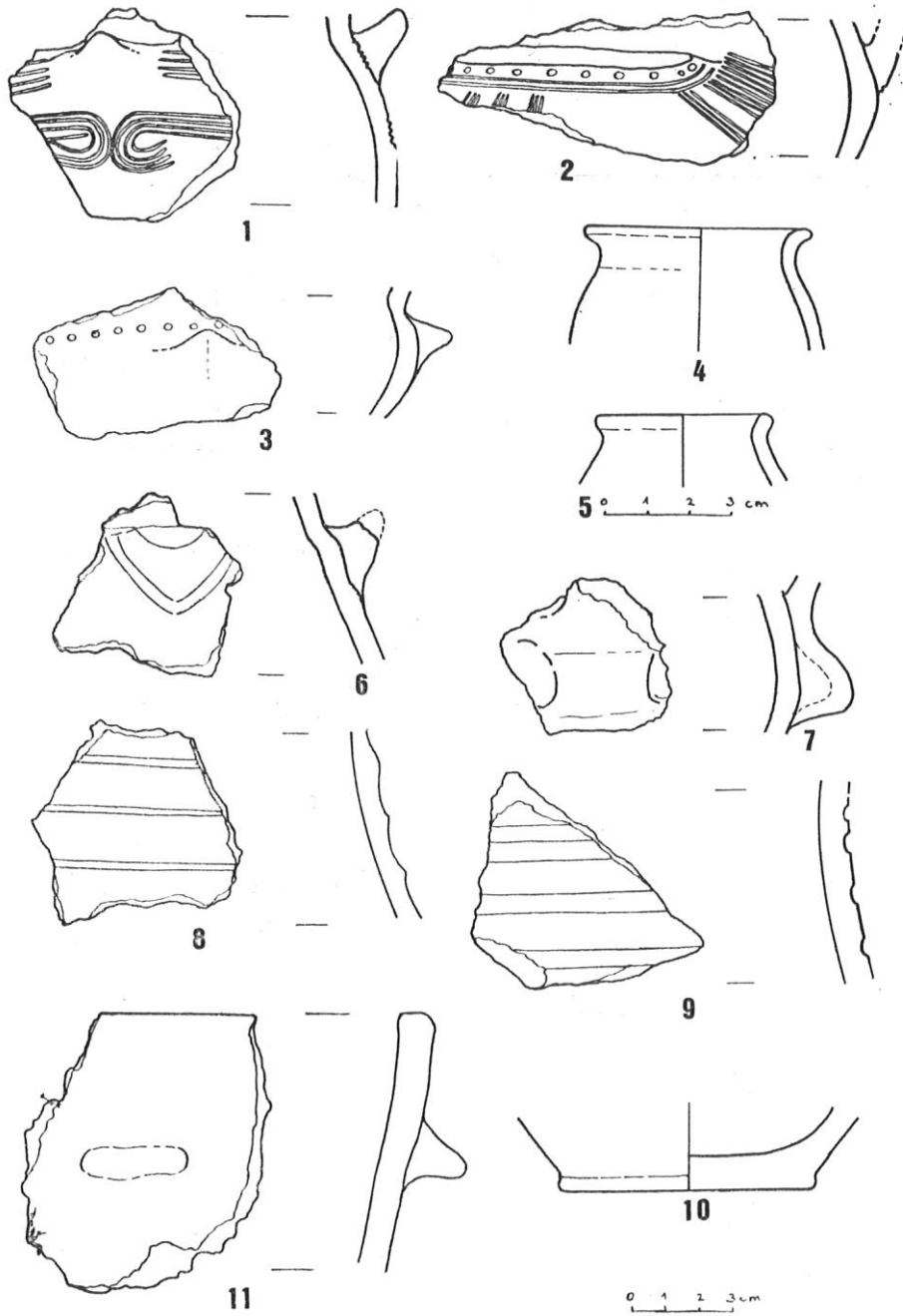
T. 4.

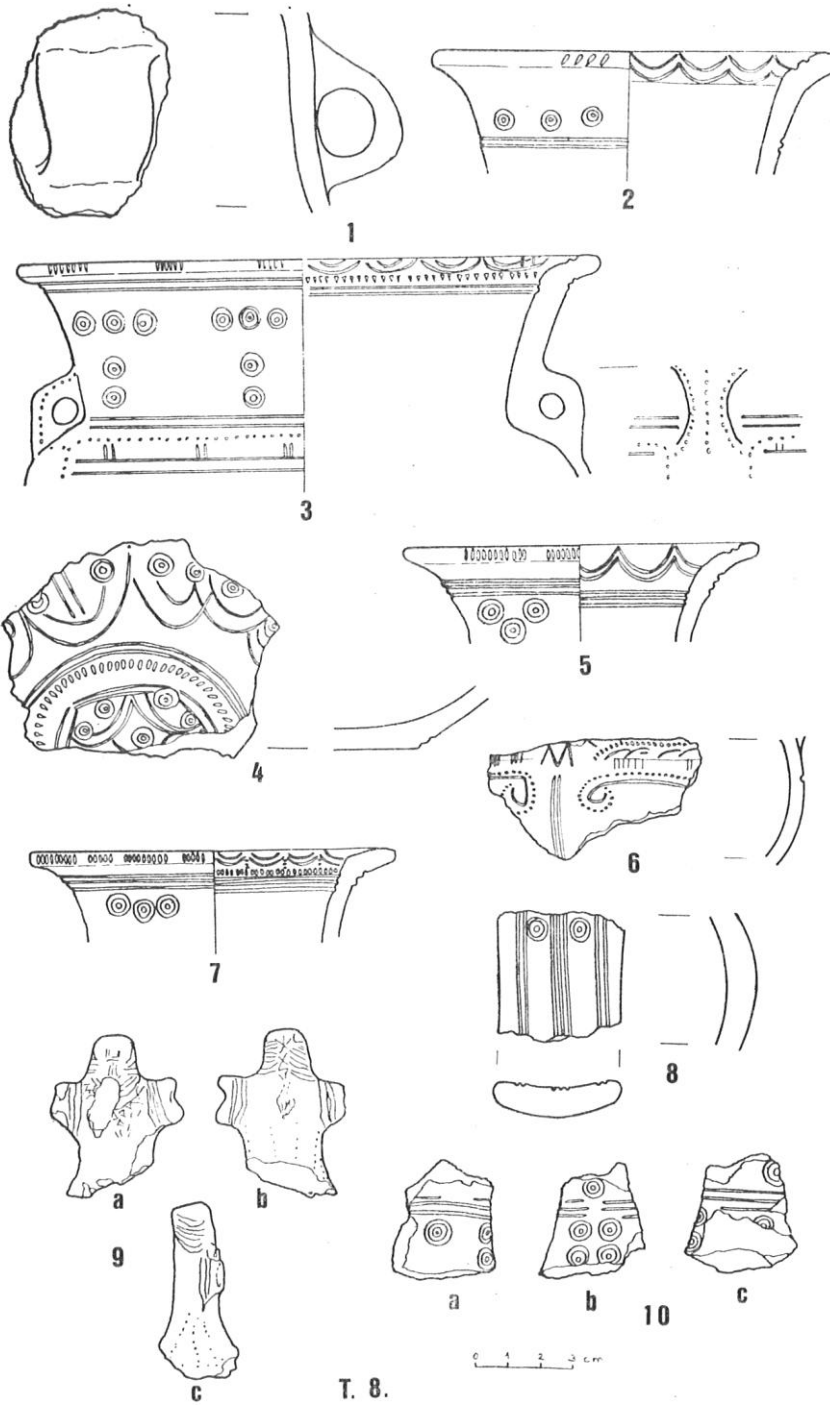
T. 5.

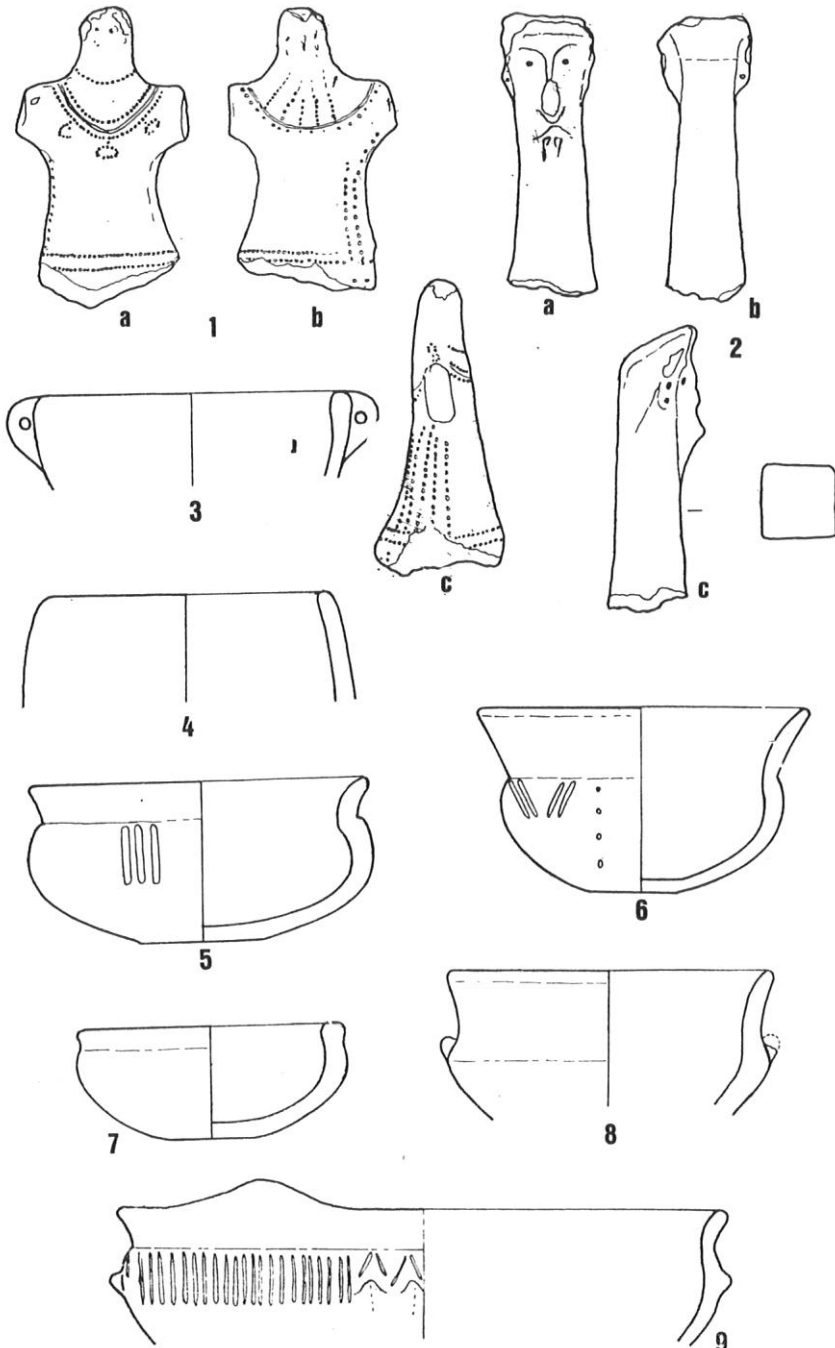
T. 6

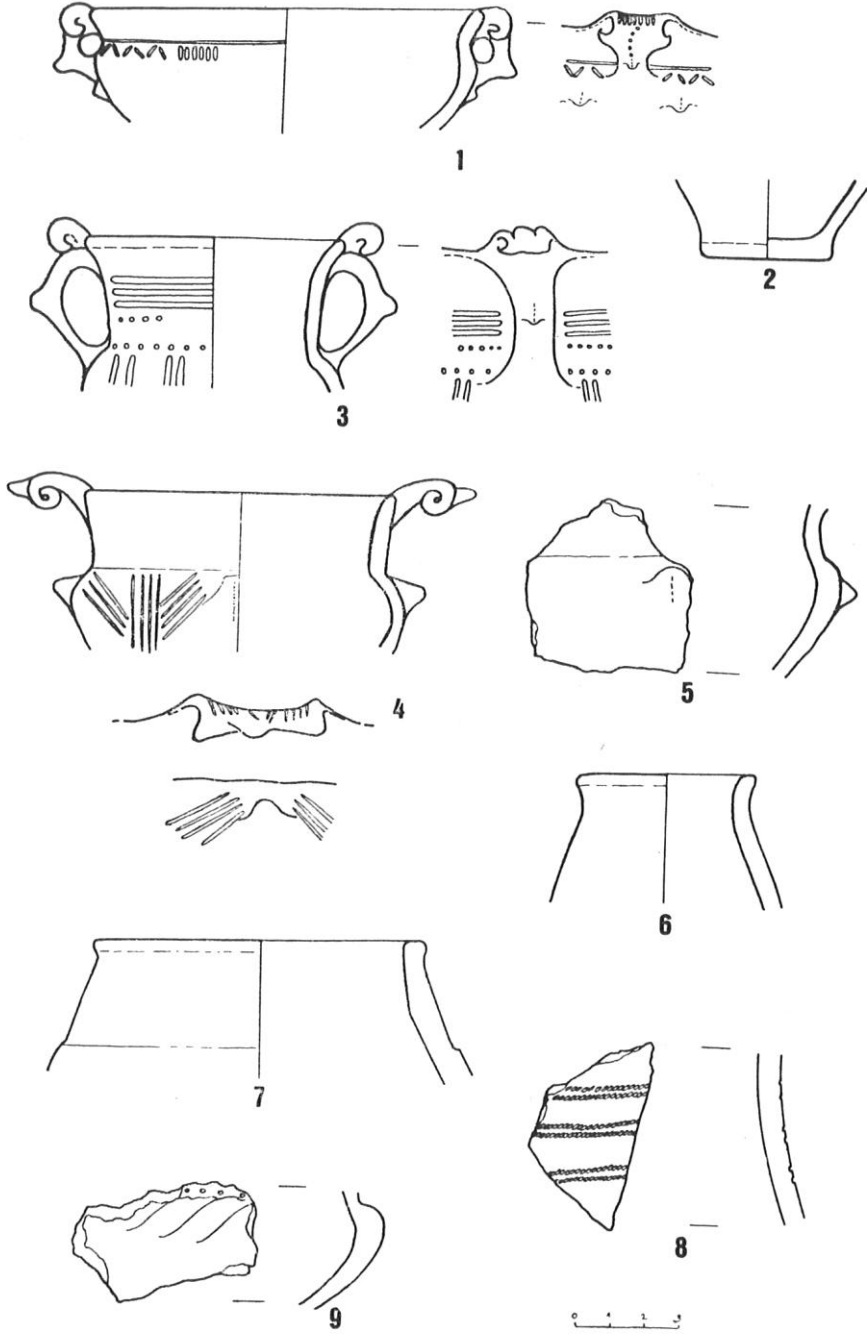
T. 7.

T. 8.

T. 9.

T. 10.